

Данило Яневський

Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського

Частина I

Вступні зауваги

У попередній книзі «Втрачена історія загубленої держави» на підставі аналізу здобутків вітчизняних суспільствознавців ми показали наявність якісного розриву між існуючими, в цілому міфологічними, уявленнями про історичний шлях нашої країни і нашого народу та реальним змістом історичного, культурного, інтелектуального спадку, набутого нашим народом упродовж останньої тисячі років.

Проілюструвати цей розрив можна одним простим прикладом. Припустімо, що людина, яка читає ці рядки, — християнин або християнка. Припустімо, що вона навіть відвідує богослужіння, дотримується церковних приписів у повсякденному житті тощо. Але при цьому не має поняття про існування Святого Письма, зміст Старого та Нового Заповітів, не знає суті Христового вчення, місії апостолів, вчення Отців Церкви, не розуміє різниці між католицькою і православною церквами, не знає,

хто такі Петро Кіфа, Мартин Лютер, Іван-Павло II...

Але саме такі наші сучасні побутові уявлення про власну країну, про народи, які її населяють, про їх походження, історичну долю, внески у цивілізаційний розвиток тощо. На загал вони, ці уявлення, більш-менш зводяться до наступної схеми: «українці» походять від трипільців, їх хрестив Володимир Святий, який створив першу українську державу — Київську Русь, що її згодом погромили монголи. Ця держава розпалася на дрібні уламки, окуповані поляками, але їх поборов натхненник та організатор національно-визвольної війни українського народу Богдан Хмельницький. Попри всі його наміри прокляті московські царі та польські пани окупували Україну і накинули на її український народ московське, православне ярмо, польське, католицьке ярмо, а на додаток ще й австро-угорське. Народ страждав століттями, але після повалення самодержавства в 1917 р. на хвилі переможних національно-визвольних змагань відновив свою державу, про яку мріяв століттями. Але московські більшовики окупували Україну, накинули їй тепер уже своє ярмо і ссали кров українського народу аж до 1991 р., коли український народ, нарешті, проголосив незалежність. Після цього проголошення, яке ознаменувало собою нову віху в історії

українського народу, розпочалися процеси реального зміцнення суверенітету, демократизація суспільного життя, перехід до ринкової економіки і т. д. і т. п. Кожен охочий, а число їх, сказати правду, меншає день у день, може за бажання прочитати про це в будь-якому популярному і не дуже виданні. Написано багато...

Дописалися до того, що занепокоїли чи не найтитулованішого вітчизняного історика. Герой України, академік і віце-президент НАН України, Голова Верховної Ради В. Литвин у липні 2009 р. висловив це занепокоєння в таких словах: *«Те, що нам потрібно пізнавати наше минуле, розчищати замулені джерела історичної правди, не підлягає сумніву. Але не за рахунок вип'ячування подій, дат і людей, які на це абсолютно не заслуговують»*. Пан Литвин закликав учених Національної академії написати універсальний шкільний підручник з історії України, і взагалі з історії, який, за його словами, *«повинен давати дітям усталені формули та оцінки, які, окрім усього іншого, виховували б відчуття національної гордості та патріотизму, давали б розуміння складності нашого історичного процесу і, водночас, консолідували українське суспільство»*.

Автор цієї розвідки не зміг не відгукнутися на цей заклик колеги і просить вважати цю книгу скромним продовженням свого першого

практичного внеску у величну справу підготовки саме такого підручника — якщо не для дітей, то принаймні для дорослих. Адже для написання такого підручника для дітей, за висловом академіка Литвина, повинно *«вистачити таланту»*. А що в собі такого таланту автор не знає, то доводиться використати наявний ресурс для написання такого підручника бодай для дорослих.

Якою була «Україна» перед першою російською та австрійською окупацією?

Отож насамперед, як і годиться, перед тим як спробувати *«виховати відчуття національної гордості»*, спробуймо бодай побіжно окреслити *«складності нашого історичного процесу»*.

Численні розвідки вітчизняних істориків, оприлюднені впродовж останнього десятиліття, довели: ключовою «точкою повороту» в історії земель сучасної Правобережної України та народів, які їх населяли, стала ліквідація в 1772 та 1796 рр. Речі Посполитої Австро-Угорською, Німецькою та Російською імперіями.

Адекватну узагальнену відповідь на це питання дає розлога монографія Н. Яковенко¹.

¹ Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге,

Дослідниця констатує: станом на початок XIV ст. головними «столами» Південно-Західної Русі — володимирським, галицьким та київським — володіли князі з двох родів: руського, Рюриковичів, та литовського, Гедиміновичів. 1340 р. володимирський стіл *«унаслідок династичних зв'язків посів син Гедиміна Любарт, одружений з донькою володимирського князя Андрія Юрійовича (Романовича)»*. Унаслідок успішних військових дій проти орди в 50-х — на початку 60-х років XIV ст. Гедиміновичі утвердилися і на Київщині. На Волині від середини XIV ст. царювала молодша гілка Романовичів-Рюриковичів — князі Острозькі, а також нащадки турово-пінських князів. Тогочасний устрій земель, які входили до складу сучасної України, в адміністративно-територіальному сенсі склався *«ще за домонгольських часів для створення податкових округів»*. У той самий час *«основні форми політичної надбудови, які виникли у південно-західних князівствах до монгольського нападу, збереглися і після входження цих земель до литовської держави, традиційно виступаючи як військово-політична ієрархія панівного класу»*.

В основі всієї правової системи вказаних «столів»-князівств лежав принцип, проголошений «Саксонським Зерцалом»: *«ніхто не може привласнити собі іншого права, крім того, яке йому властиве від народження»*. Влада над народом була розподілена між великим князем та військовослужилими землевласниками. При цьому *«в середньовічній уяві політичну незалежність країни <...> не ототожнювано з державною суверенністю, бо тодішня правосвідомість не знала безпосереднього панування держави над особою підданого: людина середньовіччя підкорялася іншій людині, а не державі <...> Державу сприймали як категорію абстрактну, лише як своєрідний додаток до особи властителя ... З вимиранням одних і відходом інших княжих родів від свого народу становище почало змінюватися»*.

Від кінця XIV ст. Брацлавська, Волинська, Київська, Луцька землі (які Н. Яковенко вперто називає «українськими») жили *«за власним правом, зафіксованим в привілеях»*, а з 1529 р. — за єдиним для всієї держави правничим кодексом — Статутом. 1505 р. *«було закладено засади політичного парламентаризму... король не міг видати жодних постанов без згоди сойму»*. Станом на кінець XVI ст. *«українська шляхта домоглася законодавчого потвердження станових,*

політичних, майнових та особистих прав, які вкупі з фактичною монополією на землеволодіння й участь в урядово-адміністративному та законодавчому житті держави забезпечили їй виняткове становище серед решти соціальних груп і прошарків населення».

Прикладом автономного існування в державі була Київська земля, яку від 1471 р. очолював воєвода з роду литовських удільних князів Олельковичів. Він зосереджував у своїх руках усю повноту військової, судової, фінансової та дипломатичної влади. Різні регіони тогочасної «України» різночле різнилися один від одного. Волинь з середини XV до середини XVI ст. — це «екстериторіальна княжа вотчина», федерація Волинського, Володимирівського, Кременецького та Луцького повітів. Брацлавщину, на думку Н. Яковенко, коректно порівняти з Київщиною.

Головна причина «внутрішньої децентралізації» Волині — «наявність потужного й розгалуженого прошарку князів, нащадків як давньої династії володарів — Рюриковичів, так і нової — Гедиміновичів». Ці та інші княжі сім'ї — це «єдиний замкнений стан, до якого не давали доступу ні багатство, ні вплив, ні високі урядові посади. Князем був лише син князя, і ні король, ні сейм не могли пожалувати князівського титулу <...> Спадкове право князів на винятковість

сприймала як належне не тільки українська родова шляхта, але й королівська влада <...> Князівський авторитет залишався в Україні нерозхитаним. <...> Особу князя і найвище право, носієм якого він уважався вже в силу народження, сприймали як наслідок Божого промислу, незаперечний абсолют». За класичною схемою всі князівські роди Великого князівства Литовського умовно поділялися на чотири групи, кожна з яких мала певне відношення до руських земель: князі литовського походження (в т. ч. представники панівної династії Гедиміновичів), князі руського походження (Рюриковичі), вихідці з татарських орд і Кримського ханату (в т. ч. Чингізиди); князі невстановленого походження. З кінця XIV ст. до середини XVII ст. на теренах Волині та сучасної центральної України проживало щонайменше п'ятдесят два князівських роди.

Особливу місію серед них мали «господарі Русі» — князі Острозькі. Саме князівська верства була реальною владою на території сучасної західної та центральної України, «проти яких і уряд, і король, і сейм перетворилися на порожні слова без реального змісту». Так, на території Лубенщини Вишневецьких, рівній якій не було на території тогочасної Європи, «діяли єдина влада і єдине право — княже». У середині XVII ст. двадцять два княжі роди контролювали на

Брацлавщині, Волині (яка була *«питомим гніздом князівських родів»*) та Київщині від 80 до 90 % земельного фонду. При цьому, наголошує Н. Яковенко, *«потужність»* руських (яких Н. Яковенко чомусь уперто називає *«українськими»*. — Д. Я.) *«набагато перевищувала реальну вагу князівської групи Білорусі і Литви»*.

Очевидно, що такий стан не влаштовував (або мало влаштовував) інші панівні стани. Уже наприкінці XV ст. *«було зліквідовано принципову відмінність між князями і панами»*, а *«рядові бояри-шляхта самочинно закріпили своє право на належність до верстви «благородних»*. Наступне, XVI століття стало століттям кардинальних змін. 1569 р. в Любліні було укладено унію, яка створила *«двоєдину державу трьох народів»* — Річ Посполиту, що об'єднала литовців, поляків та русинів. З точки зору права Люблінська унія *«була актом цілком парламентарним, який ухвалено на законодавчій основі за відповідною згодою послів, котрих обирала українська (насправді руська. — Д. Я.) шляхта, єдиний правоспроможний стан тогочасного суспільства»*. Одним з головних наслідків створення єдиної держави було скасування державного кордону між ВКЛ та РП².

² ВКЛ та РП — Велике Князівство Литовське та Річ Посполита.

Це, в свою чергу, мало наслідком «зняття заборони мешканцям Корони набувати маєтки на колишній литовській частині України (тобто Русі. — Д. Я.), відкрило двері польському елементу <...> на ще не освоєні землі півдня та сходу. <...> Чималі маси шляхти <...> переміщуються з Волині на Київщину та Брацлавщину <...>», причому руські пани «вже нічим не вирізнялись від загальної лави «братії шляхетської»». Саме в цей період, тобто в першій половині XVII ст., «сформувався характерний...стереотип українця, в якому органічно сполучено усвідомлення свого «руського» походження з відчуттям належності до польської «політичної нації».

Ще один принциповий, структуротвірний чинник середини XVII ст. — згасання, виродження, сходження з історичної арени князівських родів, найвірогідніше — внаслідок генетичних захворювань, породжених перехресними шлюбами. Але цей процес був не просто процесом вимирання одних людей і заміни їх іншими. Історична драма нашого народу, і саме це засвідчили наступні події, полягала в тому, що «українській родовій еліті історична доля відвела функції охоронця та гаранта цілості народу», саме вона виконала роль

своєрідного підмурівка, який забезпечив цілісність українства (насправді русинства. — Д. Я.) як такого». Саме в цьому, за висловом Н. Яковенко, «в елітарному середовищі бачаться витоки певного морального ідеалу». Із згасанням князівських родів, насамперед Острозьких та Збаразьких, «південно-східний пас України <...> перетікає до рук польських магнатів. Рано чи пізно це мусило призвести до вибуху, адже розривалася вельми непроста нитка протекторату-протистояння, що здавна в'язала козацтво з князями, їїзаступила позбавлена архаїчно-патронального серпанку оголена етнічна та національна ворожнеча».

В основі цієї ворожнечі об'єктивно лежали фактори буденні. Буденність полягала, по-перше, в тому, що в Польщі «увесь народ і загал польського рицарства замикався <...> одним слово «шляхта»». Натомість на території сучасної України «єдиного народу-шляхти» **ніколи не існувало**. Над руським народом стояли три ієрархічні поверхи — князі, які були «наріжним каменем» усієї структури; «зем'яни-шляхта» (тобто усі благородно народжені, та військовий елемент — королівські бояри. Це принципове розшарування в побудові панівного політичного класу зумовлювало відмінності в обсягах статків, отже, пов'язаних з цим обсягів прав та привілеїв. Шляхта володіла від 3 % (Брацлавщина) до 11 % (Київщина) земельного

фонду, хоча становила при цьому «абсолютну більшість шляхетського загалу» — від 64 % на Брацлавщині до 76 % — на Київщині. Ще один структуротвірний момент — «дебют» козацтва «на історичній арені», який припав на останні роки століття. Саме цей дебют, який дуже швидко перетворився на мітельшпіль, став основною причиною розпаду Хмельниччини, яка спричинила гуманітарну, соціально-економічну та політичну катастрофу на більшості території сучасної Правобережної України, віддала її населення під ярмо іноземної, московської окупації, на віки визначила відносини між основними етнонаціональними групами цієї землі як конфліктні. Зазначений «дебют» посилив, крім соціального, і роздмуханий із політичних міркувань релігійний антагонізм між двома основними християнськими деномінаціями.³

Саме цей конфлікт, як з'ясувалося вже за століття, і став основною причиною занепаду руських земель, зданих загарбникам Богдановими наступниками. На цих землях станом на першу половину XVII ст. мешкало:

³ Усі деталі див.: Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. — Львів. — 2000. — 426 с

— Брацлавщина — 450–500 тис. осіб (не менш як 220 шляхтичів) у 960 селах;
— Волинь — 680 тис. (шляхти — близько 860 сімей) у 2130 селах;
— Київщина — 500–550 тис. (610 шляхетських сімей) у 1460 селах.⁴

Висновок перший

Упродовж семисот років, тобто від часів Володимирового Хрещення та «Руської правди» (988/1054 рр.) і до першого розділу Речі Посполитої (1772 р.), руська людність на території сучасної Правобережної України населяла держави, що їх з повним правом можна назвати «правовими». Середньовічні «українці» в повному обсязі користувалися всіма належними тій чи іншій соціальній верстві правами, закріпленими в «Руській правді», «Статуті Великого князівства Литовського», у нормах магдебурзького, саксонського та звичаєвого права. Цими правами від народження користувалося принаймні двадцять

⁴ Яковенко Н. Указ. праця. — С. 17, 24, 35, 37, 39, 41, 45, 49, 57, 62, 64, 65, 77, 79, 80, 82, 84–85, 87, 88, 90, 91, 98, 100, 121, 124, 203, 215, 228.

поколінь тогочасних «українців». Причому права були нерозривно пов'язані зі становими обов'язками.

Якою зробили «Україну» під час російської окупації?

Упродовж півтора століття Російська імперія провадила на захоплених землях політику ліквідації чинних тоді прав та свобод підданців РП, політику національної, релігійної, соціальної уніфікації. Але можна констатувати, що станом на 1917 р. ця політика в цілому зазнала краху. Ліквідувати дійсні соціо-культурні, релігійні відмінності між так званими «великоруськими» і так званими «малоросійськими» губерніями загалом не вдалося. «Малоросійські», натомість, чітко ділилися на дві нетотожні між собою цілості — «правобережну» та «лівобережну». Географічний кордон між ними проходив по правому берегу річок Дніпро та Псел, якщо зовсім точно — по східному кордону дії Статуту Великого князівства Литовського, унікальної збірки римського, магдебурзького, саксонського та звичаєвого права, норми якого регулювали життя тамтешньої громади та держави від X ст. Ліквідація польської держави, запровадження принципово відмінної від колишньої дегенеративної правової системи,

ліквідація основних прав та свобод шляхти, міщан, закріпачення селян, проведення принизливої для руського населення культуртрегерської політики, яка заперечувала гарантоване їм упродовж попередніх століть право на релігійну та культурну самоідентифікацію, спричинили головно відчуження абсолютної більшості людей від окупаційної влади.

Натомість тогочасне населення теперішньої Лівобережної України було в більшості своїй переселене з інших територій і тому ставилося до імперських реалій незрівнянно лояльніше за населення Правобережжя. Населення сучасної Лівобережної України в цілому інтегрувалося в систему романовських економічних та політичних реалій.

Висновок другий

Указані та інші системні фактори зумовили те, що під 1917 р. український народ як цілість не встиг сформуватися. Так само не встигли сформуватися і політичні сили, які б адекватно відображали, висловлювали, формулювали політичні інтереси різних його соціальних, релігійних та інших груп і верств.

Якою зробили «Україну» під час австрійської окупації?

У той самий час розвиток тієї частини руського народу, яка опинилася під рукою Габсбургів, мав якісно відмінний характер. Як вважають автори більшості відомих досліджень, православне населення, яке мешкало в міжріччі річок Сян, Збруч та Дністер на початку ХХ ст., сформувалось щонайменше в окрему народність. У серпні 1917 р. цісар Карл постановив називати русинів греко-католицького віровизнання «українцями», легалізувавши таким чином напівофіційне вживання у мовній практиці цього терміна. Руські (українські) підданці Габсбургів користувалися всіма політичними, економічними, соціальними та іншими правами, гарантованими решті національних, конфесійних, соціальних та інших груп мультинаціональної Австро-Угорської імперії.

Ось лише одна констатація:

«В рамках буковинського «зрівняння», яке було здійснене 26 травня 1910 року, українцям вдалося підвищити своє становище до рівня румунів. У Галичині аналогічне зрівняння з поляками, яке набуло форми закону, на жаль, лише 8 липня 1914 року, через початок війни так і не було зреалізоване. На угорських територіях, заселених

карпаторусинами, до зрівняння справа не дійшла взагалі. Тамтешні русини потерпали від сильного наступу мадяризації; також й українська національна свідомість буларозвинута тут найменше».

У загальнополітичній площині галицько-буковинський політикум поділявся на дві основні групи. Перша — так звані «старорусини»: одне з її відгалужень щиро «вважало русинів однією з гілок російського народу», але залишалося в той самий час лояльним до імперії Габсбургів. Та «переважну більшість у русинському проводі, серед русинських депутатів представницьких органів політичної влади (Райхсрату, сеймів Галичини і Буковини) становили «молодорусини», які вважали себе «українцями» і бажали, щоб їх саме так називали (у тому числі, щоб підкреслити свою відмінність від росіян). Внаслідок різнопланових заходів, до яких вдавався С. — Петербург, а також розчарування з приводу нездійсненого «зрівняння» у Галичині, невелика частина з них замість культурно-етнічного русофільства стали прихильниками його політичного варіанта, відмовившись таким чином від лояльності до Австро-Угорщини». В організаційному плані політичні інтереси русинів-українців представляли (або намагалися представляти, Українська парламентарна

репрезентація, яка об'єднувала членів імперського парламенту, а також Головна українська рада, Загальна українська рада та Союз визволення України, *«який фінансувався спочатку з Відня, а пізніше також з Берліна»*.

Але не все було так гладко. У 1914–1918 рр. *«в українській частині Галичини та на Буковині мали місце надзвичайні заходи, які, будучи продиктованими умовами воєнного часу, набули страшних масштабів. З причини часом надуманих, а часом реальних русофільських настроїв»* у таборах, режим у яких *«почасти також був нелюдський»*, були інтерновані 6700 осіб, в т. ч. в Талергофі — 5700 осіб, серед яких було 388 греко-католицьких священників. Велика кількість ув'язнених *«була страчена»*.⁵

Висновок третій

Сукупність встановлених сьогодні десятками науковців фактів дозволила нам виснувати, що

⁵ Біль В. Політика Австро-Угорщини щодо України під час Першої світової війни // Окупація України 1918 року. Історичний контекст-стан дослідження — економічні та соціальні наслідки / Упорядники: Вольфрам Дорнік, Стефан Карнер. — Чернівці. — 2009. — С. 55

ніякого українського народу станом на 1917 р. не існувало, як не існувало й такої країни або держави, як «Україна». Вживання термінів «Україна» та «український народ» стосовно територій та населення, які в XI–XVIII ст. входили до складу Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, РП/ВКЛ, а наприкінці XVIII ст. були розділені поміж трьома імперіями, антинаукове. Суттєвий, а можливо, вирішальний внесок у формулювання цих антинаукових постулатів зробив М. Грушевський.

Яку історію написав М. Грушевський?

Михайло Грушевський.

М. Грушевський, найбільший та найавторитетніший національний історик кінця XIX — початку XX ст., був рабом лінійних, механістичних соціологічних теорій, які домінували серед частини європейського інтелектуального середовища соціалістичного спрямування у другій половині XIX ст. Усі означені теорії — чи то економічні, чи то політичні, чи то природознавчі — мали одну спільну рису: вони виходили з апріорного судження про принципову пізнаваність світу. Це, в свою чергу, припускало очевидну «можливість» побудувати несуперечливу теорію, імплементація якої в політичну практику дозволить нарешті раз і назавжди ліквідувати, остаточно викоренити іманентні сучасному їм суспільству пороки. Ані Грушевський, ані, тим більше, абсолютна більшість тодішніх політичних українських діячів націонал-соціалістичної орієнтації і в страшному сні не могли уявити, що всі ми — лише частина загального буття, яке має лише один напрямок постійного руху — до хаосу. У цьому сенсі між системою, її складниками та їхнім оточенням має місце постійна взаємодія, внаслідок чого вся система змінюється несподіваним чином. При цьому вони й не здогадувалися: навіть найменші події можуть врешті спричинити великі зміни в самій системі — взяти для прикладу хоча б того безвісного

сільського хлопчика, який показав маршалу Блюхеру єдино правильну дорогу до селища Ватерлоо.

Висновок четвертий

У 1917р., після лютневого перевороту в Петрограді, лідерські позиції в соціально-політичному русі на території деяких південно-західних губерній російської держави опанувала група націонал-соціалістичних діячів, яких очолив М. Грушевський і які виражали стихійно утворені міфологеми російсько-україномовних міських та сільських люмпенів. Одна з найбільш руйнівних серед них була сформульована особисто Володимиром Антоновичем та Михайлом Грушевським. Зводилася вона до негативної оцінки «ролі вищих соціальних прошарків в історії України, яким народницька традиція кінця XIX — початку XX століття відводила функцію «денаціоналізатора» та головного передавача чужих, ворожих «масі народній» впливів».⁶

Для цих політиків понять «право» та «закон» не існувало взагалі. Його, право, в їхній свідомості

⁶ Яковенко Н. Указ. праця. — С. 10.

об'єктивно заступили міфологеми «національна ідея» та «соціальна справедливість». У царині майбутнього державного устрою так званої «України» вони не мали ні адекватних уявлень, ні, більше, теоретичних розробок.

Причини, які прирекли Російську імперію

Спроба імплементації зазначених ідеологем у поточну політичну реальність 1917 р. буквально розірвала зсередини Російську імперію, а згодом республіку. Серед причин цього, на нашу думку, були такі:

— неспроможність «перетравити» окуповані внаслідок поділу Польщі території, які значною мірою зберегли свою національну, культурну, конфесійну, етнопсихологічну, побутову автентичність попри те, що були позбавлені державної, політичної та формально-правової самобутності насильницьким, нелегітимним, з їхньої точки зору, способом;

— нездатність нових володарів сформулювати нову, прийнятну, зрозумілу, просту міфологію, яка б пояснювала автохтонному населенню необхідність та бажаність прийняття нових політичних, правових, культурних,

деномі-наційних, адміністративних, економічних реалій;

— зависокі темпи Великої реформи 1861 р., наслідки якої поглибили старі та сформували нові нездоланні економічні, майнові, соціальні, політичні, освітні, культурні та інші суперечності поміж індустріальним міським поліетнічним та аграрним сільським моноетнічним та моноконфесійним середовищами;

— Перша світова війна, яка дала зброю в руки представникам соціальної верстви, яку впродовж попередніх століть принципово не допускали до військового стану.

Для селяків, перевдягнених у військові строї, зброя в руках сформувала ілюзію, що вони також можуть і повинні стати панами — адже тільки пани, за їх сформованими впродовж попередніх століть поняттями, мали право володіти зброєю, встановлювати свої порядки і взагалі «панувати» над іншими. Наявність зброї в руках — самодостатній аргумент для того, щоби почуватися вищим за тих, у кого такої зброї не було. А з тими, у кого така зброя була, можна було принаймні спробувати розмовляти як рівний з рівним. Причин для такої «розмови» за попередні — від 1772 р. — десятиліття накопичилося більш ніж достатньо.

Окуповане «руське» підросійське село не пропустило історичного шансу помститися

кривдникам. Руське село мало цілком відмінний від адміністративно захищених та економічно сильніших панівних імперських (російських) структур «соціальний капітал, тобто суму суспільних вартостей»⁷, які не могли продуктивно співіснувати в одному політико-правовому та соціально-економічному просторі. Для початку руської Жакерії потрібна була лише наявність декількох чинників: нездатність держави силовим шляхом забезпечити правопорядок; група харизматичних вождів національного та регіонального масштабу; якась подоба «легітимації» у вигляді, наприклад, абсолютно сурогатної політичної «теорії»; набір ударних гасел, головними з яких стали «землю тим, хто її обробляє!» та «грабуй награбоване!». Першу обставину забезпечило зречення імператора Миколи I, всі інші — Українська Центральна Рада.

Висновок п'ятий

Відсутність бодай мінімальної суми суспільних вартостей, нездатність романовського

⁷ Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. — Львів: Кальварія. — 2005. — 377 с

імперського режиму (на відміну від режиму Габсбургів) сформувати та/або нав'язати мінімально необхідний для сталого функціонування спільноти набір таких вартостей населенню окупованих територій Речі Посполитої — основна, на нашу думку, причина глобальної політичної, воєнної, гуманітарної, правової, культурної та соціальної катастрофи, яка спіткала мешканців дев'яти південно-західних губерній Росії та, власне, і саму Російську імперію, а потім республіку в 1917 р.

Що значить термін «Українська революція»?

Жодне з державних утворень (крім більшовицького), які намагалися накинути свою владу на території Східної, або «Великої України», — від Тимчасового уряду до Директорії УНР, в т. ч. й денікінський режим, — *«так і не знайшли порозуміння з своїм народом»* ані в сфері аграрної, ані в сфері робітничої політики. Попри війну та політичні події в країні, *«селянство жило своїм суперечливим і вкрай нестабільним життям, вістря якого було спрямоване на бажання селян негайно оволодіти поміщицькими землями».* *«Особливої гостроти»* ця *«нестабільність»*

набула на територіях Правобережжя та частини Лівобережжя, тобто в районах «найбільшого селянського малоземелля».⁸

Одна з головних причин цього, на нашу думку, полягала в тому, що в умовах непевності на всіх фронтах війни, карколомного наростання економічних проблем у воюючій країні, падіння авторитету центральної влади, її розбалансованості на центральному та регіональному рівнях, нездатності цивільної та військової влади протистояти насильницьким, погромницьким діям, відсутності елементарної правової та політичної культури в абсолютній більшості населення частина люмпенізованого українського селянства під впливом погромницької агітації антидержавних елементів, особливо російських та українських більшовиків та української націонал-соціалістичної партії соціалістів-революціонерів, вирішила скористатися доброю, на їхню думку, нагодою, щоб відновити «історичну справедливість» — винищити як ненависних поміщиків, так і більш успішних економічно односельців. Від липня 1917 р.

⁸ Хміль І., Куташев І. Наростання селянського екстремізму в Україні (березень — жовтень 1917 р.) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. — Київ. — 2002. — 295 с — С. 53–77.

«українська» сільська голота перейшла до відкритих збройних, екстремістських форм боротьби проти чинного демократичного режиму, у якого в конкретних обставинах місця та часу не було ані сил, ані можливостей підтримати та/або відновити правопорядок.

Саме цей процес упродовж 1917–1991 рр. називали «Великою Жовтневою революцією та громадянською війною на Україні», а після 1991 р. заходилися перефарбовувати в кольори «Української революції» або «українських національно-визвольних змагань».

Сім сучасних міфів

Після проголошення державної незалежності України фразеологія змінилася. Наприклад, сьогодні деякі дослідники намагаються *«обґрунтувати тезу про концепцію української національної революції, яка включає в себе: 1) українське національне відродження і запровадження української державності і 2) соціальні перетворення на користь української людності»*⁹. Це, на нашу думку, є, щонайменше,

⁹ Бевз Т. А. Формування Української держави за доби Центральної Ради (березень 1917 р. — квітень 1918 р.): Автореф. дис. канд. іст. наук. — К., — 1995. — С 15.

публіцистичним перебільшенням, яке мало узгоджується з реальними, давно і добре відомими фактами, що їх, сказати правду, все ще намагаються ігнорувати. У межах даного дослідження процитуємо лише один «шедевр» такого роду, який у концентрованому вигляді містить чи не всі основні міфи, нав'язувані суспільству.

Міф перший: *«Втрачена українським народом державність наприкінці XVIII ст. ніколи не зникла з його духовного життя...Вінцем хвилі могутнього національно-визвольного руху, центром, який моделював відродження української держави, був орган з офіційною назвою Українська Центральна Рада».*

Міф другий: *«Автономію і самостійність не слід протиставляти, бо вони визначають не форму державності, а етапи її становлення, повноту, рівень суверенності».*

Міф третій: *«Ідейні джерела поглядів провідників ЦР на українську державність містяться як в історії національно-визвольного руху на Наддніпрянській Україні, так і в Галичині, Буковині, Закарпатті, адже він розвивався на загальноєвропейських, а не тільки російських традиціях».*

Міф четвертий: *«До сфери державотворчої діяльності ЦР входили: вироблення ідеології державного будівництва, моделювання форм держави, вибір її оптимальної моделі з урахуванням світового досвіду, національних традицій, об'єктивної ситуації і ментальності українського народу».*

Міф п'ятий: *«Скасування приватної власності, регулювання її на користь однієї, навіть економічно найслабшої і найчисленнішої, верстви населення руйнує правовий фундамент держави, урізає демократію, веде до несконсолідованості нації».*

Міф шостий: *«Провідники Української революції будували не тільки вільну і незалежну Україну а й Україну велику, але велику не територією чи пануванням над іншими народами, а велику соціально-моральними якостями».*

Міф сьомий: *«Ідея української державності, що утверджувалася в ході революції, сприяла консолідації не лише українців, а всього різнонаціонального населення України»*.¹⁰

¹⁰ *Гомотюк О. Є.* Центральна Рада в українському державотворчому процесі (березень 1917—квітень 1918). — Дис. канд. іст. наук. — Тернопіль. — 1997. — 24 с

Що приховують сучасні міфотворці?

За подібними та іншими такого роду оцінками, термінами, твердженнями й судженнями, написаними за принципом «папір усе стерпить», намагалися й намагаються приховати комбінацію різновекторних та різнохарактерних конфліктів, які під впливом воєнно-політичних та економічних обставин Першої світової війни почали трансформуватися з латентних у відкриті форми. У часі й просторі одночасно розвивалися як мінімум декілька таких конфліктів.

Перший — «буржуазний», «демократичний», європейський та міський за своїм характером — за перетворення Російської імперії на демократичну республіку та розвиток необхідних умов для економічної, політичної та соціальної модернізації постімперського суспільства на основі права та закону. Цей шлях підтримували центральний уряд, буржуазні та поміщицькі елементи, чиновники, офіцерський корпус, а також т. зв. «національні меншини».

Другий — радикально «соціалістичний», селянський, охлократичний — за скасування інституту приватної власності, негайний перерозподіл приватної власності, насамперед землі, на користь українських селян, що передбачало вихід за межі права як такого взагалі

та чинного правового поля зокрема. Вістря цього конфлікту мало принаймні чотири вектори:

— *перший* — селянство проти поміщиків,

— *другий* — сільські люмпени проти селян заможних,

— *третій* — «українські» селяни проти євреїв та поляків,

— *четвертий* — мононаціональне, моноконфесійне село проти мультинаціональних, мультикультурних міст.

Цей варіант обстоювали ні на що не здібні і ні на що в продуктивному, творчому сенсі не здатні українські «інтелігенти» — письменники, вчителі, студенти-недоуки та селяни, які об'єдналися в Українській Центральній Раді. Саме вони сформували базу соціальної та політичної підтримки так званого «українського державотворення». Саме вони всього за неповні чотири роки довели нашу спільну Вітчизну до того стану, коли більшість її населення стала вважати встановлення терористичної диктатури меншим злом порівняно з роками отої «Української революції» і отих «національно-визвольних змагань».

За своєю суттю селянський рух з березня 1917-го до січня 1919 р. був не чим іншим, як *«низкою спроб самоорганізації найініціативнішої частини хліборобського населення з метою захисту*

власних економічних, політичних і національних інтересів... Справжніми причинами його виникнення було гостре аграрне і національне питання в дореволюційній Російській імперії». Рушійними силами цих спроб були «общинне селянство і селяни-власники індивідуальних господарств», спільна мета яких полягала в ліквідації великого поміщицького, церковного і державного землеволодіння. Очевидно, що для реалізації цієї програми поняття «право» і «закон» у традиційному, усталеному варіанті мали бути відкинуті.

У конкретних обставинах часу і місця, а саме — навесні 1917 р., «селянський рух продемонстрував ознаки соціальної нетерпимості і внутрішнього розколу <...> Протягом 1917р. у свідомості сільського населення міцно утверджується ідея «чорного перерозподілу», «домінуючим у суспільній свідомості селянства став національно-утопічний міф про зрівняльний розподіл землі, як оптимальний засіб вирішення аграрного питання». Саме тому сільське населення Південно-Західного краю вело перманентну війну проти всіх — Тимчасового уряду, УЦР/УНР, гетьманського режиму, німців, більшовиків, Директорії, Денікіна. При цьому «інтуїтивні пошуки державницького ідеалу більшості селянства обмежувалися радянською

моделлю політичного устрою республіки, яка б передусім захищала економічні та національно-культурні інтереси українського селянина»¹¹. Очевидно, що при цьому економічні та національно-культурні інтереси всіх інших верств — тобто НЕселян і НЕукраїнців, але громадян своєї країни — «українських» селян просто обходили. Та й взагалі: «селянська маса, політична свідомість якої тривалий час "закінчувалася на межі свого села і свого поля", сприймала розбор-киміж партіями як "щось, що відбувалося десь далеко у місті"»¹². Як показала Г. Кривоший, соціалістична УЦР, як політичне керівництво «Української революції», своєю соціалістичною та федеративною програмою в конкретних умовах 1917 р. вела Україну у глухий кут, зокрема тому, що «ліберальні та консервативні елементи українського суспільства» прагнули порозуміння з УЦР на основі збереження інституту приватної власності (тобто на основі права та

¹¹ Мотенко Я. В. Селянський рух в Харківській губернії (1917–1921 рр.): Дис. канд. іст. наук. — Х., — 2005. — 19 с

¹² Цит. за: Ляйдінгер Г. «Червоні» проти «білих». Україна та «громадянська війна» в Росії // Окупація України 1918 року. — С. 86.

закону. — Д. Я.). Натомість соціалісти відкинули цю альтернативу. Ставлення так званих «національних меншин» до «Української революції» було складним і суперечливим: звичайно, вони були до неї в опозиції, а в деяких випадках «переходили до відкритої боротьби з нею». Поразка УЦР у війні з більшовиками кінець кінцем була обумовлена «не відсутністю у неї опори», якою була частина селянства, «а неорганізованістю цієї опори, її неструктурованістю, дезорієнтацією у складних умовах», «в низах російського, польського і єврейського населення продовжувало домінувати насторожене, а то і вороже ставлення до українського національно-визвольного руху».

Висновок шостий

Підсумовуючи, нам довелося констатувати, що «будівничі» українських державних утворень (хіба за винятком конструкторів Української Держави та Західно-Української Народної Республіки зразка 1918 р.) навіть не здогадувалися про існування історичних чинників, які 1) об'єктивно впливали на їхні прагнення негайно створити омріяну національну соціалістичну українську державу простих трударів — без євреїв, поляків, москалів, так званих нетрудових елементів

абощо; 2) детермінували набір варіантів, які можна було імплементувати в поточну, а не вигадану політичну реальність.

Нам довелося також визнати, що лідери так званих «національно-визвольних змагань», або «Української революції», не мали адекватного поняття про країну, в якій жили і яку відчайдушно заходилися змінювати. Більше того, вони принципово відкидали будь-які факти, послідовно знищували будь-яких осіб або будь-які політичні течії, існування яких вважали прямим запереченням їхнього державотворчого ентузіазму.

Ще один установлений факт: відсутність у теперішніх керманців країни — незалежно від їхнього політичного забарвлення — адекватних понять про країну, яку вони заповзято взялися «розбудовувати» і якою заходилися керувати. Агресивне невігластво, дурисвітство фанатизму, неповага до себе і, отже, до опонента-партнера, невиліковна клептоманія, всеосяжна безвідповідальність та принципова «безпринципність» — ось головні риси сучасного українського державотворця, політичного діяча, «професійного» українця. Для них країна колосальної та незбагненої культурної традиції, всі її громадяни, яких вони зневажливо до сьогодні називають «населенням», є лише ресурсом для задоволення власних первинних тваринних

рефлексів — наїстися та розмножитися. Будьмо свідомі: задовольнити їх можна лише на тлі викорінення засадничих понять, як-от БОГ, ПРАВО, ЗАКОН, СОВІСТЬ, КУЛЬТУРА, ЛЮДИНА, ГІДНІСТЬ, МОРАЛЬ.

У цій, другій, частині « Навчального посібника для президентів, прем'єр-, віце— і просто міністрів, голів Верховної Ради та їхніх заступників, секретарів та заступників секретарів Ради національної безпеки і оборони, народних депутатів, лідерів політичних партій та їхніх активістів, журналістів, політологів і просто коментаторів усього суцього в усіх українських та закордонних ЗМІ, а також фахівців та аматорів з написання, переписування та удосконалювання Конституції України» ми, крок за кроком, прослідкуємо, хто, як, яким способом і, головне, — навіщо зробив усе можливе, аби завдати смертельного удару своїй Вітчизні, запрограмувати майже столітній процес фізичного та духовного знищення народу, перетворити на посміховисько саме слово «Україна».

Сучасний стан інституційного розуміння проблеми — 1

Сучасний стан розуміння, бачення, тлумачення фактично всього комплексу проблем вітчизняної історії періоду 1917–1920 рр., на нашу думку, найкраще репрезентує фундаментальна колективна монографія «Україна: політична історія...»¹³, підготовлена та видана заходами науковців Інституту історії України НАН України та Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса. Серед авторів — провідні вчені країни, в тому числі п'ять академіків, два члени-кореспонденти та принаймні десять докторів наук, зокрема такі знані в експертному середовищі фахівці, як В. Верстюк, Ю. Левенець, Р. Пиріг, О. Рубльов, В. Солдатенко. Розділ «Вітер революції» можна, без сумніву, назвати своєрідним систематизованим підсумком двадцятирічних досліджень, проведених багатьма вітчизняними науковцями, який презентує — з огляду на склад авторів та видавництво — практично всі сучасні «офіційно-академічні» оцінки тієї доби.

¹³ Україна: політична історія. XX — початок XXI століття. К.: Парламентське вид-во. — 2007. — 1027 с

За оціночним судженням автора даної розвідки, більшість положень, представлених у згаданому розділі (крім параграфів, присвячених Українській Державі та Західно-Українській Народній Республіці), обіперті головно на видані документальні масиви, архівні документи, роботи В. Леніна та Й. Сталіна, міфи, витворені на еміграції націонал-соціалістичними вождями УЦР/УНР/Директорії УНР, а також на деякі вторинні за значенням розвідки комуністичної доби. Згадані положення практично ігнорують основні досягнення вітчизняних суспільствознавців, насамперед підготовлених упродовж останніх десяти років, повторюють засмальцьовані, позичені з другорядних розвідок діаспорного походження концепції *української національної революції*, яка включає в себе: 1) *«українське національне відродження і запровадження української державності»* і 2) *«соціальні перетворення на користь української людності»*.

При ознайомленні з пропонованими текстами в академічній роботі «Україна: політична історія...», які буцімто покликані підбити підсумки двадцятирічних досліджень, складається враження, що принаймні деякі автори зовсім не знайомі з результатами сучасних розвідок (оскільки виходять з апіорного положення про те, що на початок 1917 р. Україна існувала як історичне, геополітичне

абощо поняття так само, як Польща або, скажімо, Фінляндія). Друге, що відразу впадає в очі, — події, які відбувалися на території сучасної України і є предметом дослідження, «вписані», та й то побіжно, в контекст Першої світової війни, але як такі відбуваються поза контекстом загальноєвропейським, у такому собі правовому, геополітичному, культурному й просто політичному вакуумі, нібито самі по собі. Ще одне наше спостереження полягає в тому, що деякі автори так і не змогли розібратися з дефініціями, які широко — і, як правило, в різних значеннях — вживаються в тексті.

Але це не треба ставити авторам монографії на карб. Адже колективний розум радянських істориків під проводом ленінського Центрального комітету ВКП(б) — КПРС та спочилого в Бозі академіка І. І. Мінца за півстоліття витворив залізобетонну дефініцію «Великий Жовтень та громадянська війна на Україні», найменше відхилення від якої каралося партійно-радянським аутодафе. Після 1991 р. незалежна Україна, очевидно, тим наробком користуватися не могла — колективний державницький погляд звернувся до текстів діаспорних фахівців, з деяких і пішли ці всі терміни, як-от «Українська революція», «Українська національно-демократична революція», «період національно-визвольних

змагань», «визвольні змагання українського народу за державність», «національно-демократична революція» абощо. З хронологічними рамками також не склалося: в одних випадках говорять про 1917–1920 рр., в інших — 1917–1921 рр. У межах даної роботи ми будемо користуватися дефініцією **«період творення національно-соціалістичної Української держави в умовах військової поразки та державно-політичного розпаду Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій, громадянської війни та встановлення однопартійного тоталітарного режиму»** , нижньою хронологічною межею якого є 2 березня 1917 р. (якщо зовсім точно — 23 год. 40 хв., коли імператор Микола II підписав документ про зречення), а верхньою — ніч проти 21 листопада 1920 р., коли останні загони Дієвої армії УНР перейшли Збруч і були інтерновані на території Польської Республіки.

Автор першого розділу цитованої фундаментальної монографії, член-кореспондент НАНУ Ю. Левенець, справедливо наголошує: для розуміння впливу М. Грушевського на сучасний йому політичний процес необхідно проаналізувати ключові для політичних поглядів голови УЦР терміни «нарід», «державна», «герой в історії». *«Справа в тому, — слушно зауважує Ю. Левенець, — що ці терміни взяті з різних систем,*

які в основному неспівмірні. «Нарід» у Грушевського — це поняття метафізики романтичного періоду, а його «держава» — це анархістсько-соціалістичний термін Прудона — Драгоманов а. <...> При цьому, вказує далі Ю. Левенець, — «нарід» не є ясною, чітко визначеною дефініцією, а ідея «селянськості» України, як саодиногого (підкреслено нами. — Д. Я.) носія ідеї «народу»», запозичена Грушевським у М. Драгоманова. Ідучи за останнім, а також за М. Костомаровим, майбутній лідер «Української революції» негативно ставився до держави, яка для нього була «швидше злом, ніж позитивним фактором», а його, Грушевського, ідея автономії спиралася на етнічний принцип, а не на принципи історико-економічного регіоналізму (що його сповідував Драгоманов)¹⁴. Неявно висновки, які впливають із цитованої тези, узгоджуються з системотвірним висновком іншого дослідника: «для сучасного етапу розвитку української історичної науки продовжує бути актуальним переосмислення історичних концепцій таких велетнів наукового знання і національного духу, як Михайло

¹⁴ Україна: політична історія... — С 35, 37.

Грушевський та В'ячеслав Липинський»¹⁵. Це, в свою чергу, підкреслює справедливість оцінок польських колег, які ще на початку 20-х років ХХ ст. вказували на очевидні системні огріхи в історичній концепції Грушевського: «недоречність уживання етноніма «українці» в контексті дослідження давньоруських часів, <...> надмір негативізму в оцінці польсько-українських стосунків, героїзація козаччини тощо».¹⁶

Ці та інші твердження М. Грушевського, сформульовані на підставі відомих на той час фактів, попри запровадження у науковий обіг принципово нових інформаційних обсягів, до сьогодні живуть і квітнуть у вітчизняному суспільствознавстві, відкидаючи, ігноруючи тисячолітній інтелектуальний спадок нашого народу. Ось яскравий приклад: «Конституційні ідеї

¹⁵ Масненко В. Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського. Методологічний та суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років. — Київ — Черкаси: «Брама-ІСУЄП». — 2000. — С. 255.

¹⁶ Тельвак В. В. Рецепція творчої спадщини Михайла Грушевського в історичній думці кінця ХІХ — 30-х років ХХ століття: Автореф. дис. д-ра іст. наук. — Київ. — 2009. — С 17.

в класичному розумінні фактично присутні в українській політичній та правовій думці, починаючи з середини ХІХ ст.». Автор цитованого дослідження розпочинає відлік національного конституціоналізму зі Зборівської угоди 1649 р., Переяславських статей 1654 р., Гадяцького договору Івана Виговського 1658 р., Коломацьких статей І. Мазепи 1687 р., «Правового укладу та Конституції відносно прав та вольностей Війська Запорізького» 1710 р. (т. зв. конституції П. Орлика, яку мовляв, треба вважати «першим конституційним актом в Україні») та інших «своєрідних актів передконституційного характеру». Очевидно, таке твердження було би коректним у випадку, якби ніхто ніколи і не чув і не знав про існування «Руської правди» або, скажімо, Статутів Великого князівства Литовського та інших законодавчих корпусів, які впродовж століть регулювали повсякденне життя нашого народу. Як ми покажемо нижче, саме ці (але не тільки) міфологеми, впроваджені М. Грушевським та його послідовниками, завели їх до політичної могили, а омріяну ними «Україну» до того місця, в якому вона перебуває на початку ІІІ тисячоліття.

Сучасний стан української історичної науки, на наше глибоке переконання, потребує переосмислення не тільки наукової (та/ або політичної) спадщини «загальноновизнаного лідера

українства»¹⁷ М. Грушевського, але й усіх без винятку діячів тієї доби та їхніх організацій. Переосмислення потребує і те, що відбувалося в Росії по перших тижнях після відомих петроградських подій, які автори вперто називають «революцією», не даючи при цьому ніякого визначення цьому термінові, хоча йдеться по суті лише про процедуру зречення монарха на користь молодшого брата. У той самий час, — ідеться в тексті цитованого академічного видання, — *«український рух набрав вибухоподібного характеру. Його масштабність та радикалізм дають підстави для того, щоб кваліфікувати нову стадію історичної боротьби українства як національно-демократичну революцію»*, яка за дві сторінки вже називається *«Українською революцією»*¹⁸. При цьому в тексті неможливо знайти визначення і другої, а тим більше — роз'яснення різниці між ними.

Ще один прийом, який досить часто використовується в тексті «Україна: політична

¹⁷ *Стецюк Н. В.* Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці (середина ХІХ ст. — кінець 80-х років ХХ ст.): Дис. канд. юрид. наук. — Л. — 2003. — С 3, 29.

¹⁸ Україна: політична історія... — С. 227, 229.

історія...», — оперування уявностями типу «*М. Грушевському здавалося* (підкреслення наше. — *Д. Я.*), що *Тимчасовий уряд добре розуміє: на місцях мають творитися нові форми організації* (організації чого? — *Д.Я.*) *згідно з новими умовами*». Ще один приклад відверто маніпулятивного прийому: справедливо констатуємо те, що Грушевський вважав недоцільним покладатися на волю загальноросійських Установчих зборів, які, за задумом організаторів зречення імператора, мали встановити новий, республіканський політичний режим на території романовської імперії та форму державного устрою, автори уникають логічного висновку про те, що лідер «Української революції» з перших днів своєї діяльності в ролі голови Української Центральної Ради, координативного органу українських національних громадських та політичних організацій, узяв курс на незаконне створення органів державної влади на частині території Російської держави. Ці самочинно створювані нелегітимні органи влади, наскільки нам пощастило зрозуміти, і називають «*новими формами організації*». При цьому чомусь забувають наголосити на тій обставині, що публічно і сам Грушевський, і його прибічники переконували всіх і кожного в тому, що український рух не має на меті відторгнути Україну

від Росії. Четвертий маніпулятивний прийом — наклеювання ідеологічних ярликів або елементарна підміна понять у тих місцях, де авторам або бракує аргументів, або де їхня концепція суперечить фактам дійсності. Наприклад, позиція Тимчасового уряду, що намагався реалізувати завдання, задля якого був створений, а саме — утримати ситуацію в межах правового поля, довести країну до Установчих зборів, — трактується не інакше, як *«шовіністична»*. У чому проявлявся цей *«шовінізм»* уряду, у складі якого, між іншими, перебували і українці, і євреї, і грузини за походженням, донині залишається загадкою. Курс Тимчасового уряду на підтримання законності, правопорядку, демократичних процедур, скликання Установчих зборів трактується як *«лабіринт великодержавного курсу»*¹⁹. Ще один приклад відвертого пересмикування — порушення принципу викладення подій у хронологічній послідовності: *«Головним завданням Української революції на той момент стало впровадження в життя програми, накресленої І Універсалом,*

¹⁹ Там само. — С. 243, 248.

тобто рух до реальної автономії у складі демократичної федеративної республіки Росії».²⁰

Маємо чудо з чудес: вибори до Установчих зборів ще навіть не оголошені. Установчі збори — єдиний легітимний орган, який, за задумом організаторів зречення Миколи II, мав ПРАВО встановити новий державний устрій (чи то унітарний, чи то федеративний, чи то конфедеративний), — ще не обрані. Самочинна організація лише однієї з національних груп (нехай навіть і найчисленнішої), яку ВСЯ людність південно-західних губерній Росії, оголошених «Україною», ніколи не обирала, — **вже** встановила для себе федеративний устрій у майбутній державі і автономний — в одній із її частин. На запитання, на якій такій підставі вона, тобто ця самочинна організація, це зробила, від сучасних дослідників ви почуєте одностайну відповідь: «а революція ж бо надворі!». А на наступне запитання — чи є «революція» синонімом бандитизму і беззаконня? — матимете в кращому разі таку відповідь: «Шовініст, контрреволюціонер, українофоб!».

Надзвичайну наукову цінність у талмуді «Україна: політична історія...» мають і

²⁰ Там само. — С 244.

глибокодумні, ретельні вимірювання з калькулятором у руках процентного представництва євреїв в УЦР та її органах. Нарешті ми дізналися, що євреїв у Малій раді було 16 із 66 членів, тобто понад 24 %!²¹ Мало того, маємо згадку і про діяльність всюдисущих, але завжди і всюди таємничих масонів.

До речі, про масонів.

Що ми знаємо про вільних мулярів?

Сучасні відомості про вільних мулярів, які діяли на території Російської держави, найбільш повно, як видається, викладені у монографіях В. Савченка, О. Крижановської, у дослідженні В. Брачева, а також у п'ятдесят четвертому числі часопису «І» за 2009 р. Перед тим як звернутися до фактичних даних, наведених у цих розвідках, поміркуймо про геополітичне тло, в якому народжувалося та розвивалося братство вільних мулярів у його російському варіанті.

Repetitio est mater studiorum: Російська імперія відхопила собі неабиякий за розміром шматок, який у XIX ст. набув назв «Малоросія», «Південно-Західний край», «Україна». Габсбурги

²¹ Україна: політична історія... — С. 251.

привласнили Галичину та Буковину. Упродовж століть ці землі (за винятком Буковини) були східним кордоном європейського «світу-економіки», за яким починався «кінець світу» для кожного європейця — «дика, болотиста, пустинна»²² Московська держава.

Головне завдання володарів цієї держави після 1772–1796 рр., тобто після розділення Польщі, — «поборювання польського та українського визвольних рухів. <...> При цьому новий імперський режим для свого утвердження вирішив зіграти на об'єктивно існуючих польсько-українських протиріччях». Так, наприклад, «законоположенням про земське самоврядування у Київській, Волинській та Подільській губерніях виборчі права поляків при виборах до земств обмежили; натомість зменшили майновий ценз для українців. Це мало наслідком не стільки збільшення представництва українського населення та зменшення представництва населення польського, скільки підвищення рівня міжнаціональної напруги поміж двома

²² Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка и капитализм. XV–XVIII вв. Том 3. Время мира. — Москва: Прогресс. — 1992. — 679 с. — С. 19.

найчисленнішими національними громадами цього краю».²³

Після поразки польського повстання Микола І скасував рештки успадкованої правової системи, радикально реформував за російським зразком адміністративну систему українських земель, заснувавши 1832 р. Київське генерал-губернаторство, яке об'єднало всі три правобережні губернії. «Процес ліквідації правової автономії» у Волинській, Київській та Подільській губерніях завершився у 30—40-ві роки ХІХ ст., остаточним скасуванням дії всіх норм і положень Статуту Великого князівства Литовського.²⁴

Поза тим польські впливи на Волині, Київщині та Поділлі залишалися всеосяжними аж

²³ Верховцева І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911–1920 рр.): Дис. канд. іст. наук. — Ізмаїл. — 2004. — С. 11–12.

²⁴ Докл. див.: Бармак М. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні. Кінець ХVІІІ — перша половина ХІХ ст. — Тернопіль: Астон. — 2007. — 511 с — С. 482, 483, 484, 485, 487, 488, 489, 490, 491; Комарницький О. Б. Містечка Правобережної України в добу української революції (1917–1920 рр.): Дис. канд. іст. наук. — Чернівці. — 2005. — 2 °С. — С 8, 9, 10, 11.

до 60-х рр. ХІХ ст. Після скасування кріпацтва (1861 р.) та поразки польського повстання (1863 р.) імперська влада підтримувала високий рівень етнонаціонального конфлікту по лінії *«українське село — польський поміщицький двір»*. Цей конфлікт, в якому *«перевага в силі виразно була на боці селянства»*, сягнув апогею у роки Першої світової війни й *«Української національної революції 1917–1921 рр.»*. Саме тоді цей конфлікт переріс з етнонаціонального в етнополітичний, *«переважно став наслідком цілеспрямованої більшовицької агітації і в більшості своїй мав соціальний, погромницький характер... Погромниками були здебільшого солдати і селяни-українці, а погромленими — теж здебільшого — поміщики-поляки»*. При цьому *«можна твердити з високою долею правдоподібності»*, що *«процес захоплення і знищення поміщицьких маєтків «був заздалегідь запланований і керований з одного центру»*. Жертвами цього конфлікту, який безщонайменшого перебільшення можна назвати *«війною»*, стали 85 % усіх польських маєтків на Київщині, Волині, Поділлі. Край цій війні покладав лише *«вступ на Правобережжя австро-німецького окупаційного війська»*.²⁵

²⁵ Гудь Б. В. Україно-польські конфлікти ХІХ— першої

Інший системний напрямок уніфікаційної політики Романових на окупованих землях — ліквідація правової бази, яка впродовж століть регулювала тут політико-правове та соціально-економічне життя. Ідеться, насамперед, про *«уставні земські грамоти — законодавчі тексти судово-адміністративного, публічно-правового, приватно-правового та соціально-економічного характеру»*. Під «каток» імперської машини потрапили і *«різноманітні, насамперед майнові, підтвердні (тобто такі, які підтверджували минулі привілеї) та посадові привілеї шляхти»*, якими вона користувалася принаймні з часів великого князя Литовського Казимира Ягеллончика, тобто з 1440 р. (Київщина) та 1452 р. (Волинь)». До речі, практика надання привілеїв цілим регіонам на теренах ВКЛ/РП набувала поширення з другої половини XV ст.: *«на цей час в деяких статтях привілеїв залишалися впливи Руської Правди»*, *«багато судових справ розв'язувалося згідно норм звичаєвого права»*.²⁶

половини XX століття: етносоціальний аспект: Дис. д-ра іст. наук. — Л. — 2008. — 34 с — С. 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26.

²⁶ Ващук Д. П. Обласні привілеї Волині та Київщини: гінеза і функціонування у другій половині XV — першій третині XVI ст.: Автореф. дис. канд. іст. наук. — Київ. — 2005. — 18 с — С. 10, 11, 12, 14.

Третій напрямок перетворення окупованої спільноти на безправну біомасу «підданців» — «<...> нівелювання національних особливостей під демагогічними гаслами єдності походження і спільної релігійної приналежності з українцями та намагання залучення місцевої польської шляхти до кола російського дворянства». Одночасно «заміна владних структур Речі Посполитої та поширення російської державності у краї із самого початку забезпечувалися винятково адміністративними заходами», а «запровадження загальноросійських форм місцевого державного управління на новоприєднаних територіях з самого початку показало їх певну недосконалість та невідповідність місцевим умовам». Наслідок національної та інших форм уніфікації був таким: «соціально-економічні та політичні особливості Поділля», по-перше, «не дозволили створити повноцінну систему управління за загальноросійським зразком», а по-друге, попри всі зусилля місцевої імперської бюрократії, вона «сама опинилася під впливом шляхти».

Ситуація для місцевого населення різко погіршилася після повстання 1830–1831 рр., коли «самодержавство взяло курс на цілеспрямовану асиміляцію Поділля. З початком другої половини

XIX ст. зовнішні та внутрішньополітичні чинники підвищили соціально-економічну напругу в краї. Головними причинами були сподівання польської шляхти на відновлення національної держави (тобто Речі Посполитої. — Д. Я.) і підготовка до скасування кріпацтва», а під час збройних заворушень 1905–1907 рр. «зберегти загальний контроль над ситуацією та врятувати від знищення місцевий державний апарат Російської імперії вдалося тільки за допомогою силових заходів».²⁷

У конкретній політичній ситуації, обумовленій заборонаю масонства 1821 р., поразкою заколоту декабристів та польського повстання, масонерія на теренах Російської імперії, за оцінкою компетентного дослідника цього питання Віктора Савченка, *«пішла у глибоке підпілля»*. На сьогодні маємо хіба що відомості про діяльність лож, до яких увіходили Михайло Воронцов, Олександр Герцен, Василь Григорович, Микола Гулак, брати Капністи, Іван Котляревський, Сергій Ланської, Лизогуби, Михайло Лорис-Меліков, Василь Лукашевич, Микола

²⁷ Скрипник А. Ю. Діяльність адміністративних установ Подільської губернії (1793–1914 рр.): Автореф. дис. канд. іст. наук. — Київ. — 2007. — 20 с — С. 10, 12, 15.

Огарьов, Кирило Розумовський, можливо, Микола Костомаров та багато інших видатних політичних і громадських діячів. Верховним керівником масонства на російських теренах в першій половині XIX ст. був Михайло Віельгорський.²⁸

Вільні мулярі, змушені емігрувати до Франції, це насамперед *«генерали, аристократи, шляхта збирались здебільшого навколо князя Адама Чарторийського, що користувався великим авторитетом»*. Якщо сказати прямо — саме Чарторийський був одним із найвпливовіших масонів свого часу — так само, як і друга ключова персона радикального еміграційного дисидентського середовища — Йоахім Лелевель, тісно пов'язаний із масонськими ложами Франції, Італії та Німеччини.²⁹

²⁸ Савченко В. Україна масонська. — К.: Нора-Друк. — 2008. — С. 137—227

²⁹ Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795–1990. К.: видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — С. 58.

Висновок сьомий

Принципово важливий висновок, який випливає з розвідок В. Брачева, О. Крижановської, В. Савченка, такий: *участь освічених громадян у масонських ложах, які Російська імперія успадкувала разом із загарбанними землями Речі Посполитої, від 1772 р. і впродовж усього періоду з XIX й до початку XX ст., була єдиною можливою продуктивною формою політичної та громадської діяльності представників великоруської, «української» та польської еліт, які переймалися питаннями трансформації тогочасної Росії у правову демократичну державу.*

Що ми знаємо про вільних мулярів зразка 1917 р.?

Микола Некрасов.

Ініціатором організаційного становлення масонства на території Російської імперії став видатний науковець, громадський та політичний діяч, професор Московського, Оксфордського, Петербурзького, Стокгольмського університетів, академік Російської академії наук, визначний просвітитель нашого народу, послідовний прихильник перебудови Росії на принципах автономії неросійських народів харків'янин Максим Ковалевський (1851–1916 рр.).

Першу «національну» ложу в юрисдикції «Великого сходу Франції» на території Росії було відкрито 15 листопада 1906 р. саме завдяки його зусиллям. На середину того року кількість масонів у країні сягнула сорока. Як відзначає В. Брачев, *«уже з перших кроків у Росії масонство виявилось обтяжене цілями досить і досить далекими від цілей «істинного» масонства. Проблема морального самовдосконалення «братів» цікавила мало. <...> Політичні успіхи французького масонства <...> не могли не надихати російських «братів», не спокушати їх на використання масонства у політичних цілях»* 30.

³⁰ Брачев В. С. Масоны в России: от Петра I до наших дней (история) // www.gumer.info/authors.php?name

Серед залучених новачків був і професор Київського університету, член-кореспондент Російської академії наук І. Лучицький. Саме йому випало відкрити вже в січні 1909 р. першу «українську» ложу «Київська зоря». Її очолив відомий громадський та політичний діяч барон Ф. Штейнгель. Верхом розвитку поглядів російської масонерії на принципи переустрою держави Романових став Конвент лож 1912 р. під головуванням майбутнього заступника голови Тимчасового уряду Миколи Некрасова. Саме цей з'їзд, участь в якому від України взяли М. Василенко, М. Грушевський та Ф. Штейнгель, став першою поворотною подією в історії російського масонства. За даними, які наводить В. Брачев (посилаючись при цьому на свідчення М. Некрасова), на той момент у Росії нараховувалося не менше 14–15 лож, з них 5 — у Петербурзі, 3 чи 4 в Києві, 1–2 в Москві та по одній у Нижньому Новгороді, Мінську та Одесі. Ключовий конфлікт з'їзду — другорядне, здавалось би на перший погляд, питання про назву ложі. *«Переважна більшість делегатів, — пише в зв'язку з цим В. Брачев, — були росіянами і обстоювали, щоби орден носив традиційну та загальноприйнятую в Європі назву — «Великий схід Росії»». Однак тут несподівано піднявся зі свого місця український делегат історик М. С Грушевський і наполіг, щоби в*

назві нової масонської асоціації «в жодному разі не було слова «Росія»». «Він мав у цьому питанні абсолютно непримиренну позицію, заперечуючи за Росією як державною одиницею право на цілісне існування; його з низкою зауважень підтримував Василенко»³¹, — цитує спомини О. Гальперіна В. Брачев. Наслідок компромісу — назва «Великий схід Народів Росії» (ВСНР).

Залишаючи осторонь надзвичайно важливу (але не для даного конкретного випадку) дискусію щодо «канонічності» або «неканонічності» ВСНР³², наголосимо: гострі дискусії з національного питання всередині російського вільнодумарського руху тривали й далі. Приміром, 1914 р. члени Товариства українських поступовців (ТУП), «яких підтримувала масонська частина кийвських кадетів», під час переговорів із головою ЦК партії конституційних демократів П. Мілюковим зажадали, щоб ті підтримали вимогу «надання українцям не лише культурної, а й

³¹ Брачев В. С. Указ. праця.

³² Як показала О. Крижановська, принаймні деякі дослідники вважають «парамасонською, тобто не суто масонською, а такою, що існувала окремо й паралельно з масонським орденом».

широкої політичної автономії). На принципово непримиренні частини російська масонерія розкололася з питання про ставлення до Першої світової війни: більшість, головню «росіяни», підтримували гасло «війни до переможного кінця», меншість, головню «українці», виступали за поразку Росії у війні, тобто стали на шлях державної зради.

«Несподівана» для учасників з'їзду 1912 р. політична позиція М. Грушевського, як ми покажемо нижче, була цілком умотивованою. Тут важливо звернути увагу на ту обставину, що російське масонство після 1912 р., по-перше, практично перестало бути організацією, яка орієнтувала своїх членів насамперед на власне моральне удосконалення. По-друге, всередині «політичного» російського масонства накреслилася перша лінія подальшого організаційного та політичного розриву з ключового питання — якою має бути післяромановська Росія і чи повинна вона бути взагалі? По-третє, і це також стало одним із фундаментальних чинників наступної поразки спроб трансформувати Російську державу в демократичну, за європейським зразком, — російська масонерія, на відміну від материнської, французької, об'єктивно набула всіх ознак заколотницької організації антидержавницького спрямування.

Такий висновок прямо випливає з тексту статуту «Великого сходу народів Росії», написаного, як стверджує В. Брачев, особисто М. Некрасовим. За словами В. Савченка, документ *«проголосив метою ордену захист прав людини і громадянина», «встановлення буржуазного демократичного суспільства, обмеження або повалення монархії. З перших своїх кроків відроджене на початку ХХ ст. російське масонство Великого сходу набуло опозиційного стосовно царського режиму характеру».*

Перша світова війна ще більше радикалізувала політичні прагнення російського масонства. Це зафіксував черговий з'їзд вільних мулярів, який відбувся влітку 1916 р. ВСНР узяв курс на воєнний переворот, покликаний усунути Миколу II та передати престол його братові Михайлові³³. Організацію очолили М. Некрасов, О. Керенський, депутати IV Державної думи, лідери Прогресивного блоку І. Єфремов та О. Коновалов, голова Київського військово-промислового комітету М. Терещенко.

Станом на 1917 р. загальна кількість членів ВСНР сягнула 600–800 осіб, які, за В. Савченком,

³³ Всі важливі обставини та деталі див.: Брачев В. Указ. праця.

об'єднувалися чи то в тридцяти, чи то в п'ятдесяти
ложах. 15 з них «працювали» в Києві і
нараховували в своїх лавах 200–300 осіб. Найбільш
відомими діячами на території південно-західних
губерній Росії були А. Вязлов, Д.
Григорович-Барський, М. Василенко, М.
Грушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, В.
Затонський, І. Лучицький, В. Науменко, А.
Ніковський, Ф. Матушевський, С. Петлюра, В.
Прокопович, П. Стебницький, М. Терещенко, В.
Чехівський, Є. Чикаленко, Ф. Штейнгель, І. Шраг.
«Можливо, серед київських масонів були» також і
К. Василенко, А. Зарубін, М. Зільберфарб, А.
Лотоцький, Ф. Матушевський, О. Саліковський.
Паралельно з київськими існували ложі в
Бердичеві, Вінниці, Житомирі, Катеринославі,
Одесі, Полтаві, Проскурові, Рівному, Харкові,
Херсоні, Ялті, але *«назви, належність і кількісний
склад їх, — як уважає В. Савченко, — встановити
неможливо»*. О. Крижановська вказує на те, що
керівним центром усіх київських лож була так звана
«Мала рада», до складу якої входили М.
Грушевський, С. Єфремов, Ф. Штейнгель та інші.
Зауважмо: саме таку назву прибрала інституція,
покликана діяти між сесіями УЦР! Основна
публічна масонська діяльність на теренах
Південно-Західного краю Росії творилася головно в
місцевих осередках Усеросійського союзу міст

(голова — Ф. Штейнгель, члени — М. Біляшівський, А. Вязлов, Д. Дорошенко, Ф. Матушевський, А. Ніковський та Всеросійського земського союзу (голова — С. Шликевич).

Олександр Керенський.

Саме вони, а також присутні в Києві члени Державної думи, голова губернської земської управи М. Суковкін, голова міського комітету Союзу міст М. Стражеско, Д. Григорович-Барський,

голова губернського дворянського зібрання Ф. Безак, міський голова Ф. Бурчак, невстановлені до сьогодні члени Військово-промислового комітету та деяких інших «національних» організацій уже 1 березня, тобто за день до народження Тимчасового уряду, вирішили створити і створили у Києві місцевий «тимчасовий уряд». Об'єднана Рада громадських організацій мала перебрати всю повноту влади у місті. *«Вже наприкінці лютого — на початку березня 1917 р., — читаємо у дослідженні В. Савченка, — масони розділили між собою найважливіші повинності, що залишилися від «старогорезиму», захопивши політичний олімп України». Вони «майже повністю заповнили склад першого і другого міністерства князя і масона Г. Львова»... «зайняли місця комісарів Тимчасового уряду по губерніях і мегаполісах імперії»... «тримали під своїм негласним контролем Петроградську раду робітників (так у тексті, коректно — «робітничих». — Д. Я.) і солдатських депутатів (до початку вересня 1917р.)».* Серед новопосталого державного керівництва до масонських лож належали провідні урядові діячі — М. Авксентьєв, П. Буришкін, М. Василенко, О. Гальперін, О. Гучков, І. Єфремов, А. Карташев, О. Керенський (саме його В. Савченко називає *«куратором масонства України»*), Ф. Кокошкін, О. Коновалов, О. Ліверовський, Г. Львов, М.

Некрасов, П. Переверзев, С. Прокопович, Б. Савинков, М. Скобелев, М. Славинський, В. Степанов, М. Терещенко, С. Урусов, М. Чхеїдзе, О. Шингарьов. До «найзаконспірованішої військової ложі», за В. Савченком, увіходили керівники збройних сил Російської держави — М. Алексєєв, О. Брусилов, В. Гурко (вірогідно), О. Колчак (вірогідно), О. Кримов, П. Половцов, М. Рузький, П. Скоропадський.

*Перший Генеральний Секретаріат
Української Центральної Ради. 1917 р.*

«Стараннями О. Керенського масони ставали на всі ключові пости Південного Заходу: губернські комісари, нові керівники місцевих дум і земств, керівники судових палат в українських губерніях».

Київський «тимчасовий уряд» — виконком Ради об'єднаних громадських організацій — очолив Ф. Штейнгель, членами його стали Д. Григорович-Барський, А. Ніковський, С Шликевич, комісаром військової округи — К. Оберучев, комісаром пошти та телеграфу — О. Зарубін, губернським комісаром Тимчасового уряду — К. Суковкін, губернським комісаром Київщини — О. Саліковський, комісаром Києва К. Василенко, комісаром Одеси — Л. Веліхов. Рясно були представлені масони і в інституціях УЦР Так, у першому складі Генерального секретаріату було щонайменше п'ятеро масонів: О. Зарубін, Б. Мартос (можливо), С. Петлюра, В. Садовський, П. Стебницький, О. Шульгин. У кабінеті Д. Дорошенка семеро з десяти: сам Д. Дорошенко, О. Зарубін, О. Лотоцький, П. Стебницький, М. Туган-Барановський, Ф. Штейнгель, О. Шульгин. У кабінеті В. Винниченка, затвердженому у вересні, із одинадцятьох членів уряду шестеро були масонами. У Малій раді їх було щонайменше одинадцять: М. Грушевський, М. Василенко, О. Зарубін, М. Зільберфарб, М. Іоселевич, А. Ніковський, М. Матушевський, Д. Одинець, В. Садовський, Л.

Чикаленко, О. Яковлев. До цього списку О. Крижановська додає імена таких відомих діячів, як А. Галіп, А. Лівіцький (з 1918 р.), А. Марголін, Є. Петрушевич, В. Шемет.

Але політичних викликів, породжених відстороненням від влади Миколи II, масонство не витримало. *«М. Грушевський та його одностудії, — пише В. Савченко, — пішли на конфлікт з О. Керенському питанні створення національної держави. У той самий час Ф. Штейнгель і К. Василенко, намагаючись відвернути українських масонів від впливу М. Грушевського, виступили проти негайного наміру Центральної Ради захопити всю владу в Україні».* Нищівного удару масонству в 1917 р., як уважає В. Савченко, завдала «корніловська змова». Саме вона розділила вільних мулярів на прихильників воєнної диктатури та прихильників Тимчасового уряду. У серпні 1917 р. О. Керенський, переобтяжений державними справами, передав кермо генерального секретаря Верховної ради ВСНР керівнику справами Тимчасового уряду О. Гальперіну. *«Базові стосунки «братерства та дружби» між масонами поступово, під впливом політичних факторів, — пише В. Савченко, — поступилися місцем почуттям суперництва, неприязні».* У серпні-вересні конфлікт усередині київської масонерії — між прихильниками УЦР та

Тимчасового уряду — *«став незворотним»*: К. Оберучев, наприклад, закликав заарештувати Грушевського, прокурор Київської судової палати С. Чебаков «погрожував» УЦР карним переслідуванням за «сепаратизм». Вирішальними причинами руйнації колись єдиної масонської спільноти стали *«соціальна нетерпимість та «українське» питання»*. Київські масони розділилися на дві антагоністичні групи — «федералістів» (М. Василенко, С. Моркотун, П. Скоропадський, Ф. Штейнгель) та «самостійників» — (А. Левицький, А. Ніковський, С. Петлюра, С. Шелухін), кожна з яких мала свою «Велику ложу України».

М. Грушевський і масонство

Поки що точно невідомо, де, коли і до якої ложі його було прийнято. За одними даними, це сталося близько 1903 р. в Парижі. У 1909 р., згідно з наявними даними, він уже входив до київської ложі «Правда». Останнє, як видається деяким дослідникам, маловірогідно, бо в 1894–1914 рр. Грушевський жив у Львові, тобто на території Австро-Угорщини. Якщо він був підданцем Габсбургів, не могло бути, щоб він обіймав провідні посади ще й у «російській» ложі. Якщо ж він мав російське підданство і був прийнятий до київської

ложі, то в цьому випадку відкритим залишається питання: як тогочасний голова НТШ мав брати регулярну участь у засіданнях цієї ложі, проживаючи постійно у Львові? Щоразу відвідуючи Київ, Михайло Сергійович зустрічався — і це достеменно відомо зі службових філерських рапортів — з австрійським консулом, *«засиджувався годинами»* на його квартирі. Зміст їхніх розмов до сьогодні невідомий (хіба звіти про них осіли в архівах австро-угорського МЗС), так само як і невідомі мотиви, які спонукали Грушевського в 1917 р. розірвати клятвений зв'язок із масонством та очолити новостворену УПСР.

Нещодавно стало відоме інше. Як установила О. Крижановська, київський, волинський і подільський генерал-губернатор у 1908–1914 рр., генерал-лейтенант Ф. Трепов попереджав: *«політична орієнтація Михайла Грушевського рішуче спрямована проти Росії, і що він прагне «відокремити 10 губерній та дві області від Росії задля їх прилучення до Червоної Русі (тобто до Галичини. — Д. Я.) та утворення суверенної української держави»*. Попереджав про це своє керівництво, між іншим, і полтавський губернський жандармський начальник. І це не були пусті фантазії поліцейських начальників. Як ми покажемо нижче, у розділі «Хто такий Микола Залізняка?», саме це і було основною політичною

метою російського громадянина Михайла Грушевського. У цьому його інтереси збіглися із стратегічним інтересом Австро-Угорщини. Задля реалізації цього інтересу і був сформований координаційний, інформаційний ланцюжок «імператор Карл — ерцгерцог Вільгельм — барон М. Василько / Є. Левицький — Микола Залізник — Михайло Грушевський — В. Винниченко».

Чого прагнули і прагнуть вільні муляри?

У пошуках відповіді на це питання можна звернутися, наприклад, до послуг інтернет-програми Google. Запит на слово «freemason» за декілька секунд дасть понад мільйон посилань. Якщо звернутися до інформації, розміщеної на офіційному інтернет-представництві вітчизняної вільномулярської ложі, то вчитати там можна зокрема таке.

Першим та головним документом, який узагальнював основні принципи життя вільномулярських лож та їхніх членів, є «Конституції Андерсона, або Давні заповіді вільного муляра», видані священником Джеймсом Андерсоном 1722 р. Перший параграф документа «Про Бога та релігію» формулював сенс існування ордену: *«Вільний муляр зобов'язаний, у силу даної ним обіцянки, підкорятися моральному закону; і*

якщо він правильно розуміє Королівське Мистецтво, він ніколи не стане нерозумним атеїстом або невіруючим вільнодумцем. <...> Вільні муляри повинні бути людьми добродішними і вірними, тобто бути людьми честі й людьми чесними, без залежності від особистих переконань і конфесійної належності кожного з них <...>» . Параграф другий, «Про світську владу, вищу і призначену», визначав відношення члена братства до влади його країни: «Вільний муляр є лояльним підданим світської влади, де б він не мешкав і не працював; він ніколи не повинен брати участі в заколотах і таємних злих задумах проти миру і благополуччя народу, як і не вести себе негідно проти призначених представників влади. <...>Якщо брат повстане проти держави, до нього не долучатимуться в цьому повстанні, але будуть жаліти за ним, як за будь-яким нещасним; однак якщо його засудять за цей один тільки злочин — незважаючи на істинно лояльне, за своєю суттю, Братство може і повинне заявити про свою неучасть у його бунтарському пориві, а також надалі не подавати причин і не множити заздрість до законної влади, — його не можна виключити з Ложі, і його узи з нею залишаться непорушні» .³⁴

³⁴ <http://www.ukrmason.org/ukr/landmark.php>

«Дванадцять основних заповідей братства», або так звані «Ландмарки», в свою чергу, визначали основні принципи щоденного функціонування масонської організації:

1. *«В основі Братства лежить традиційна віра у Всевишнього, Великого Будівничого Всесвіту, що ніяк не суперечить різним релігійним віруванням і переконанням, а навпаки — об'єднує їх у високому гуманному пориві».*

2...

3. *«Організаційно Братство є Орденем, до якого належать тільки мужі незалежні і доброї слави, що сповідують у своєму житті ідеали гуманності і братерства у їхньому найглибшому сенсі».*

4...

5. *«Братство спрямовує своїх членів на духовне самозбагачення, випромінює через них свою високу гуманність на людську спільноту».*

6. *«Члени Братства зобов'язуються поважати переконання і віру кожного, не допускати у своєму колі протистояння політичних чи релігійних думок, бо воно засноване на братерській згоді і взаєморозумінні».*

7...

8...

9. «Братство приймає до свого кола лише чесних і моральних повнолітніх осіб, спроможних осягнути безмежність пізнання».

10. «У своєму колі члени Братства плекають любов до своєї Батьківщини, послух її законам і пошану до законної влади. Вони вважають, що їхній перший обов'язок — шанувати всяку натхненну працю».

11. «Члени Братства зобов'язуються, дотримуючись свого гідного і високоморального рівня, не викривати сутності духовних основ організації і поширювати її моральний вплив на широкі суспільні кола».

12. «Члени Братства зобов'язуються без вагання подавати один одному братерську допомогу за всіх найскладніших обставин, навіть наражаючи себе на небезпеку <...>»³⁵

Але найголовніша заповідь масонства полягає — принаймні так стверджує найвідоміший та найповажніший масонський авторитет, Альберт Пайк — в оцьому: «Заповідь нову даю вам: щоб любили один одного. Як я любив вас, щоб і ви любили один одного. По сьому знатимуть усі, що ви мої ученики, коли любов матимете один до одного» (Іоанн, 13: 34–35).

³⁵ <http://www.ukrmason.org/ukr/12.php>

Спираючись на дані, наведені в дослідженні В. Савченка, можна сформулювати гіпотезу про те, що сама ідея проекту «Україна» та її розробка належала саме вільним мулярам. Саме масони створили першу «українську» людину, буквально виліпили її з кріпосного енгельгардтівського козачка ³⁶. Саме художній геній Шевченка витворив «міф України», яка чекає свого Вашингтона з його «новим і праведним законом» (поема «Юродивий», 1857 р.). І тут виникає просте питання: від кого і коли Тарас міг дізнатися про факт існування Північно-Американських Сполучених Штатів, принципи їх державного устрою та першого президента? Припущення, що в дитинстві він мав широкі можливості для користування бібліотекою, телевізором, мобільним телефоном, навіть для вітчизняного українознавства є занадто радикальним.

Вірогіднішою може бути думка, що відповідну інформацію він дістав у Петербурзі після викупу з неволі 1838 р. (але до дня арешту в 1847 р.) від своїх масонських спонсорів і благодійників (К. Брюллов, М. Віельгорський, В. Жуковський, Н. Кукольник, П. Мартос, Ф. Толстой,

³⁶ Докл. див.: Савченко В. Україна масонська. — С. 221 і далі.

М. Чайковський) та «братчиків» з-посеред кирило-мефодіївців³⁷. Вітчизняне шевченко-(але не тільки) — знавство списало грубі стоси паперу на цю тему, хоча так і не спромоглося, наскільки нам відомо, констатувати очевидну річ: Шевченко достеменно знав, що перший президент Сполучених Штатів був масоном — так само як в абсолютній більшості своїй і отці-засновники США, які сформували країну згідно з масонськими приписами. Своєю історичною формулою Шевченко протиставив їхній утілений на практиці ідеал державного устрою, тобто «*праведний*» закон, закон «*новий*», — закону «старому» та «неправедному». А останнім таким у географічному ареалі, в якому народився, жив і творив Тарас, був «закон» романовський, який допускав тотальне свавілля, що охопило Правобережжя України після 1772 р. Можлива й інша інтерпретація: під «старим» і «праведним» законом Тарас Григорович, як нам видається, розумів щойно тоді скасований Російською імперією «старий закон» ВКЛ/РП, вищою точкою якого був Статут Великого Князівства Литовського.

37 Див. розвідки К. Бондаренка: <http://www.ukrmason.org/ukr/publication.php?pid=5> та О. Головенського <http://www.malakava.com.ua/article/5926>

У цьому сенсі можна сказати, що М. Драгоманов, один із беззаперечних лідерів «Старої Громади», розбудував свою політичну теорію майбутнього устрою України як спільноти самоврядних громад, спираючись на базові масонські постулати, з якими сьогодні кожен охочий може ознайомитися на відповідному сайті.

Отже, можна стверджувати, що вся «громадівська» діяльність була просякнута вільномулярським духом, в основі якого — поступ та ретельне «обтісування» людської душі, відрив її від грубого матеріального світу і підготовка до життя в світі братерської любові, толерації, взаємодопомоги. Якщо ці принципи дозволили сформуванню вічно живого національного генія з нікому не потрібного, нікому не відомого і, в принципі, приреченого на пожиттєве рабство кріпосного хлопчика, то чому цей досвід не можна застосувати до всіх людей? Це питання, очевидно, носить характер цілком риторичний. Але відповідь на нього все ж таки можна вивести з практичної роботи як самої «громади», так і її політичної «надбудови» — РУП/УПСФ. Цей досвід засвідчив: така успішна робота цілком можлива — навіть у негативно налаштованій проти неї державі, яка зробила майже все від неї залежне, аби такої роботи не допустити. При цьому слід узяти до уваги, що пріснопам'ятні Валуєвський та Емський укази були

лише епізодами окупаційної культуртрегерської політики романовського режиму на окупованих руських, «окраїнних» землях.

З огляду на все це доречно сказати, що інтелектуальний та політичний досвід масона М. Грушевського, якого зтягнув до масонерії, певно, В. Антонович, був цілком відмінним від інтелектуального та політичного досвіду його нових однодумців. Адже у досить молодому віці Грушевський емігрував до Австро-Угорщини. Як учений та громадський діяч він сформувався саме у Львові, тобто в системі політико-правових реалій «двоєдиної монархії», а не монархії романовської. А поточна практика першої — на відміну від поточної практики другої — була цілком відмінною. Габсбурги толерували релігійні та культурні особливості русинів — Романови їх нищили. Інакше кажучи, двадцятирічне прожиття Грушевського в державі Габсбургів кожного дня демонструвало йому практичні можливості позитивного впливу державних інститутів на рівень національного, культурного, релігійного розвитку його народу. При цьому «двоєдина» монархія була все ж таки державою мультинаціональною, мультиконфесійною, мультикультурною — попри всі проблеми, кожен мав там якийсь місце під сонцем.

Як нам видається, проблема тут у тому, що місце рутинної роботи в несприятливих умовах, роботи, розтягнутої на покоління, може заступити робота зі створення власної в буквальному сенсі цього слова, нехай і «національної» держави, яка повинна виступити інструментом для революційних перетворень, інструментом, який дозволить на віки вічні поховати економічне, національне, соціальне, культурне гноблення твого народу. А для здобуття такого інструменту слід лише всіляко сприяти розвалу окупаційного режиму — і словом, і ділом.

Власне, над цим і працював М. Грушевський упродовж усіх двадцяти еміграційних років, користуючись при цьому поблажливим ставленням окупаційної австрійської адміністрації. Адже всіляке послаблення геополітичного конкурента було, є й залишається однією з найважливіших зовнішньополітичних цілей будь-якої держави — і Габсбурги в цьому не були оригінальні. Романови чинили так само, підтримуючи так чи інакше (залежно від обставин, часу та місця) на своїй території антинімецьку та антиавстрійську діяльність.

Взагалі, це весь обсяг сучасних наукових уявлень про структуру, особовий склад та політичні погляди структури, представники якої обіймали ключові місця дослівно в усіх національних українських державних утвореннях (хіба за

винятком ЗУНР) у 1917–1920 рр. Наявна інформація дозволяє висловити обережне припущення: не всі з учасників лютових подій 1917 р. були масонами, але всі масони, принаймні київські, знали про ті події заздалегідь. У політичних баталіях 1917–1920 рр. із декількох сотень членів братства брали участь хіба зо два-три десятки — може, колись ми дізнаємося щось інше.

Конфлікт Михайла Грушевського та Олександра Керенського та його вплив на трансформаційні процеси в Російській державі в 1917 р

Особистий, світоглядний, згодом політичний конфлікт між головою Тимчасового уряду Росії, єдиного в 1917 р. легітимного органу влади на території Російської держави, з одного боку, та беззаперечного лідера сепаратистського українського руху — з другого (назвімо це в даному випадку *конфліктом «першого рівня»*), на наш погляд, став одним з ключових суб'єктивних чинників, який урешті-решт унеможливив діалог поміж загальноросійською демократією та українськими (але не тільки) націонал-соціалістичними партіями, об'єднаними в Українській Центральній Раді. Відсутність продуктивного діалогу згодом переросла у відкриту

ворожнечу (назвімо це конфліктом «другого рівня»).

Цей конфлікт врешті-решт перекреслив можливості демократичної трансформації Російської держави.

Цей конфлікт урешті-решт перекреслив можливості створення демократичної української держави.

Цей конфлікт призвів до встановлення на території Російської держави комуністичної тоталітарної диктатури.

Цей конфлікт мав наслідком десятки, якщо не сотні мільйонів жертв перманентних зовнішніх та внутрішніх воєн, голодоморів, репресій.

Цей конфлікт спонукає нас, об'єктивно його жертв у третьому-четвертому поколіннях, уважніше придивитися до його першоджерел.

Більшість вільних мулярів, що обстоювали першу позицію в цьому конфлікті, проголошували на принципах права, демократичних процедурах при ухваленні рішень, безумовному дотриманні зовнішньополітичних зобов'язань Росії. Треба спеціально підкреслити, що декларовані та реальні політичні цілі, яких вони намагалися досягнути, збігалися.

Друга позиція, представлена меншістю мулярів, виходила з можливості та необхідності ігнорувати чинні правові принципи, демократичні

процедури, зовнішньополітичні зобов'язання Росії, досягнути прихованих, а не декларованих політичних цілей будь-що-будь. При цьому декларовану політичну мету (створення держави Україна як частини федеративної демократичної Російської держави) та реальні політичні цілі (ліквідація Східного фронту і створення на частині території Росії маріонеткової монархії під австрійським протекторатом) поєднати в межах однієї політичної практики було неможливо. Саме це спричинилося до тотального краху так званих «національно-визвольних змагань» та запровадження на території сучасної України людожерського політичного режиму.

Конфлікт політичних орієнтацій двох груп вільних мулярів (але не тільки їх):

— більшості, яка реалізовувала курс на скликання Всеросійських Установчих зборів та завершення війни у складі переможної Антанти та

— меншості (але не тільки їх), яка підтримала курс на ліквідацію Східного фронту будь-якою ціною і, в найближчій перспективі, на недопущення скликання Всеросійських зборів тощо під впливом соціально-економічних реалій, породжених Першою світовою війною. Конфлікт саме цих різновекторних політичних орієнтацій втягнув у цю інфернальну воронку (назвемо це «конфліктом *третього рівня*») всі тодішні політичні сили та

соціальні верстви. При цьому більша частина цих сил, об'єднаних в Українській Центральній Раді, спровокувала, розповсюдила невідомий їм конфлікт «першого рівня» на весь Південно-Західний край Росії, тобто на більшу частину сучасної України. Інструментом стали гасла негайно завершити війну, ліквідувати інститут приватної власності, насамперед на землю, та заборонити незаконну передачу цієї власності до так званих «земельних комітетів», тобто 90 % (або і більше) усієї людності. Саме ухвалення УЦР відповідного земельного «закону», який нічого спільного з правом не мав, зумовив як реактивні темпи розвалу Східного фронту, так і радикальну (але скороминущу) підтримку селянства, надавану як Центральній Раді, так і проголошеній нею Українській республіці, яка, згідно з міфологічними селянськими уявленнями, одна тільки й могла раз і назавжди гарантувати їм право на земельну власність.

Саме підросійське село недовго правило за мобілізаційний ресурс українського націонал-соціалізму, який уособлювали УПСР та УСДРП. Таким мобілізаційним ресурсом не могли бути інші соціальні та національні групи населення дев'яти південно-західних російських губерній. Так, польські політичні партії та польська громада в цілому не могли підтримати курс М. Грушевського, курс українських націонал-соціалістичних партій,

курс УЦР та УНР, тому що впродовж попередньої історичної епохи послідовно обстоювали правовий принцип відновлення Речі Посполитої в кордонах 1772 р. Від 1863 р. «метою боротьби» патріотичного польського політикуму було створення «Сполучених Польщі, Литви і Русі без жодної гегемонії з цих трьох націй» із застереженням, що надається «литвинам і русинам цілковита свобода залишатися в зв'язку з Польщею або ж розпоряджатися собою за власною волею».³⁸

Російські політичні партії та російськомовна частина населення (крім, хіба, більшовиків) не могли підтримати вищезазначеного курсу тому, що обстоювали територіальну і державну цілісність Росії, її реформування через інститут Всеросійських Установчих зборів. Більшовики не могли підтримати цього курсу тому, що в принципі виступали проти існування будь-яких національних держав, проводили курс на розпалювання так званої «всесвітньої соціалістичної революції», тобто людської різанини всесвітнього масштабу.

Підтримали політичну лінію Михайла Грушевського лише певні представники деяких єврейських соціалістичних груп сіоністського

³⁸ Дильонгова Г. Указ. праця. — С. 54.

спрямування. Основним їх мотивом було справедливе прагнення забезпечити елементарні громадянські права євреям у країнах проживання. Отже, вони надали політичну підтримку УЦР саме з огляду на цю обставину, а також в обмін на контраверсійне зобов'язання УЦР підтримати створення незалежної єврейської держави в Палестині. А це, між іншим, зовнішніх партнерів голови УЦР цілком влаштовувало, оскільки об'єктивно шкодило британським інтересам на Близькому Сході, отже, було на руку країнам Почвірного союзу.

Доктринальні погляди М. Грушевського на державний переустрій Росії

Останні за часом серйозні дослідження свідчать: основними ідеями в сфері державного будівництва, яких дотримувався голова УЦР на рівні публічної риторики, були такі:

— провідником національного відродження в Україні є український інтелігент;

— безперервність історичного буття українського народу — доконаний факт;

— *«істотною домінантою»*, яка визначає *«динаміку національного відродження»*, є *«українська національна ідея»*.

Сам М. Грушевський вичерпного несуперечливого визначення словосполучення «українська національна ідея» так і не дав — чи то за браком часу, чи то за відсутністю потреби. Натомість він *«науково обґрунтував»* інше поняття — *«національна свідомість»*, (*«духовний фундамент»*, на якому *«здійснюється національне відродження»*). А *«вирішальним контрапунктом, що сформулював і науково обґрунтував методологічні основи національного відродження в Україні, стала історична схема М. Грушевського»* 39. На думку Грушевського-науковця, в самій історії *«діють три основні групи чинників: народ, територія і культура, що свідчить про поліфакторність історії»*. При цьому він вбачав *«основу історії народу в традиціях та культурі, які акумулюють в собі основні вартості»* 40, а саму культуру — *«одним з найбільш стабільних чинників історичного прогресу»*. Із таких аксіоматичних

39 Валіон О. М. Роль М. Грушевського у національно-культурному відродженні українського народу (кін. ХІХ — поч. ХХ ст.): Дис. канд. іст. наук. — Тернопіль. — 2003. — С 9, 15.

40 Будз В. П. Філософія історії Михайла Грушевського... — С. 11, 16.

твердженнь цілком логічно впливав такий висновок: основними завданнями національного руху мають бути формування національної свідомості, поширення видавничої справи, засвоєння мови, створення національної школи, поширення освіти, розвиток літератури та літературного процесу.⁴¹

Оскільки, на думку М. Грушевського, *«історія подібна до незрівнянної епопеї, якою є похід людства до щастя і правди»*, остільки саме сучасна йому доба повинна була *«грунтуватись на свідомості своєї солідарності з іншими, на подоланні індивідуалістичних тенденцій, адже солідарність є умовою успішного розвитку і прогресу як окремого народу, так і людства загалом»*. Саме *«реалізація в суспільстві солідарних почуттів»*, вважав голова УЦР, є *«шлях до правди, добра, щастя»*. Таким чином, підсумовував учений, *«основними тенденціями суспільного розвитку «є тенденції солідаризму та індивідуалізму»»*⁴². Саме з цим теоретичним наробком на хвилі державного будівництва Михайло Сергійович Грушевський і заходився

⁴¹ Валіон О. М. Указ праця. — С 15.

⁴² Будз В. П. Указ. праця. — С. 11, 12, 13, 15, 16.

будувати незалежну, самостійну, соборну Українську державу. Власне, цим обмежувалися донедавна і знання про державницькі уявлення голови УЦР.

2008 р. Т. Осташко та Ю. Терещенко випустили до обігу науково-документальне видання, присвячене драматичній долі одного з австрійських ерцгерцогів — Вільгельма Габсбурга-Лотрін-гена, відомого в історії нашого народу під прізвиськом Василь Вишиваний. Дослідники чи не вперше в українській історіографії констатували очевидну для польської політичної думки тезу: остаточний розділ Польщі 1796 р. не значив, як виявилось, завершення процесу в цілому, бо польський спадок продовжував хвилювати європейських правителів, насамперед Габсбургів, Гогенцоллернів та Романових упродовж усього XIX ст. Кожен мріяв про своє:

— одвічною мрією перших було — приєднати до імперії всю Польщу, і тому імперський Відень ніколи не погоджувався на поділ Галичини на польську та українську частини,

— Берлін прагнув імплементувати в політичну практику концепцію «королівства Київського» відомого німецького філософа

Гартмана, яка була схвалена особисто О. Бісмарком,⁴³

— самозрозумілою метою Романових було приєднати до своїх південно-західних володінь півдавстрійську Галичину: це дозволяло, з одного боку, послабити Австро-Угорщину, з другого — не допустити подальшого наростання польського руху опору та, заразом, поменшити католицькі впливи на південно-західних імперських теренах.

На рівні політичної практики події розвивалися так. Офіційна позиція габсбурзького трону полягала *«в тому, що, відповідно до угоди з Вільгельмом I, із російських областей Польщі, зайнятих союзними військами у ході воєнних дій, буде утворена самостійна монархія з дідичною монархією і конституційною формою правління»*. Включати Галичину до складу цієї держави не планувалося. Натомість передбачалося *«розширити автономію Галичини» із правом «самостійного урядування у своїх краєвих справах»*. Обережна позиція Австрії в цьому питанні зрозуміла: серед її підданців було три мільйони русинів, які під скіпетром Габсбургів за століття

⁴³ Терещенко Ю., Осташко Т. Український патріот із династії Габсбургів. — К.: Темпора. — 2008. — 381 с — С. 6, 7, 47.

розвинулися до рівня нації, якій бракувало хіба що своєї держави. *«Для Австрії як безпосередньої сусідки України, — слушно відзначають Т. Осташко та Ю. Терещенко, — і мови не могло бути про сприяння перетворенню останньої на сильну й незалежну державу», тим більше — додаймо від себе — під німецьким протекторатом. Крім того, «берестейські переговори поставили у практичну площину переведення поділу Галичини, що загрожувало перспективам політичних домовленостей з поляками. Необхідно було також вирішувати питання про те, кому належить Холмщина, частково окупована австрійськими військами <...> Виснажена війною, переобтяжена проблемами внутрішньої перебудови, нестачі продовольства і сировини, Австро-Угорщина таємно від своїх союзників вела переговори з Антантою про сепаратний мир. Ось чому вона неохоче пішла на підписання Берестейського миру, зрештою, так і не ратифікувала його і денонсувала таємну угоду про поділ Галичини на польську та українську частини»*

.44

⁴⁴ Див.: Терещенко Ю., Осташко Т Указ. праця. — С. 15, 16, 47.

Однак треба відзначити, що у вищих імперських колах існували й інші погляди на «польське» та «українське» питання в контексті назрілого переформатування двоєдиної монархії. Антиросійські погляди наступника престолу Габсбургів Франца-Фердинанда були відомі українським діячам: «таємним політичним радником» ерцгерцога був о. Тит Войнаровський, «довголітній адміністратор маєтків» Предстоятеля Української греко-католицької церкви Митрополита Андрія Шептицького. Головний мотив інтересу Франца-Фердинанда до «української проблеми» — намір у разі сходження на престол реформувати «двоєдину» Австро-Угорщину у «триєдину» монархію. Третьою рівноправною частиною мала бути сформована «хорватсько-південно-слов'янська» держава. Усі ці плани в один момент перекреслила куля Гаврила Принципа.

Тим не менше, після сараєвського пострілу головна мета — *«тривале послаблення Росії»* — і далі залишалася *«головною метою»* Австро-Угорщини у війні. У практичній політичній площині це, зокрема, означало зацікавленість Габсбургів у створенні на території Росії окремої української держави, але без Східної Галичини в її складі. В цьому пункті престол та австрійський український політикун принципово розходилися.

Це мало наслідком, зокрема, наростання радикальних настроїв у його середовищі, усунення від керівництва поміркованих громадських діячів М. Василька та К. Левицького і приходу до керма Української парламентарної репрезентації радикально антипольськи налаштованих Л. Бачинського, Є. Олесницького, Є. Петрушевича, Ю. Романчука. Вони висунули на перший план ідею створення в межах Австро-Угорщини окремого національного коронного краю у складі української частини Галичини та Буковини. Саме план створення зі Східної Галичини та Буковини *«одної єдиної провінції «Україна» у складі Австрії»* підтримував і намагався реалізувати також ще один Габсбург-Лотрінген — Вишиваний.

Єдиної концепції на майбутнє своєї країни галицьке та еміграційне політичні середовища виробити так і не спромоглися. Під впливом ідеї В. Липинського *«про позитивну роль німецьких династій у державотворчих процесах на Балканах»* група емігрантів з «Великої України» та Галичини, які зішлися на *«таємну політичну нараду»* у Львові в 1911 р., висунула *«на порядок денний питання про політичну самостійність України»* *«у трьох династичних варіантах»*. Варіанти кандидатур на київський престол були запропоновані такі: 1) Йоахім, син Вільгельма II; 2) один із синів австрійського ерцгерцога

Франца-Фердинанда; 3) один з представників дому Романових. Основна політична вимога — створення на т. зв. «українських етнографічних землях» під протекторатом або Австро-Угорщини або Росії конституційної монархії, нейтральної щодо обох імперій. Власне, саме задля реалізації цієї яскравої ідеї і було створено «Спілку визволення України», яка впродовж усього періоду своєї діяльності патрунувалася та фінансувалася австрійською владою аж до офіційного їх розриву в 1914 р., коли влада остаточно *«віддала перевагу польській складовій своєї політики»*.⁴⁵

Однак усі ці концепції радикально та несподівано для всіх суб'єктів політичного життя скорегувала війна. Корекція відбулася тому, що *«по суті на зламі 1914/15 років Австро-Угорщина досягла тієї точки, яку прусський генерал та військовий теоретик Карл фон Клаузевіц, по-аналітичному сухо назвав «кульмінацією»*. Адже відбулося щось, що повністю змінило характер війни... За якихось декілька тижнів відбулося те, що стало початком кінця як для царської держави, так і для монархії Габсбургів. Такий фінал наперед визначили непомірно великі втрати в боях у період

⁴⁵ Див.: Терещенко Ю., Осташко Т. Указ. праця. — С. 7, 8, 10, 11, 12, 13.

зимової кампанії у Карпатах. Очевидно, і цар, і цісар Франц-Йосиф не до кінця розуміли, що імперії знищують одна одну, і цьому не можна було уже нічим зарадити».⁴⁶

Сучасний стан інституційного розуміння проблеми — 2

Розлого цитована нами на початку розділу академічна «Україна: політична історія...» не стала розвідкою, виключно компліментарною щодо Української Центральної Ради та її вождів. Виявляється, і цей флагман революційного українського руху — але тільки подеколи і деінде — мав окремі вади. Ось чи не найтяжчий її гріх: «У досліджуваний період УЦР не приділяла належної уваги розвитку національно-визвольного руху на українських землях, що перебували у складі Австро-Угорщини»⁴⁷ ! Дарма що Австро-Угорщина — інша держава, та ще й до того така, що воює з Росією. Дарма що русини (яких

⁴⁶ Раухенштайнер М. Росія та Австро-Угорщина в Першій світовій війні. Війна, розпад та новий початок (1914–1918). // Окупація України 1918 року... — С. 31, 37.

⁴⁷ Україна: політична історія. — С. 255.

лише за декілька десятиріч визнали «українцями») — підданці Габсбургів — мали свою військову формацію, яка зі зброєю в руках билася за інтереси корони, мала в тій імперії своє національно-політичне представництво у формі Української парламентарної репрезентації, яка, за В. Солдатенком, *«не ставила на порядок денний питання про створення реальних соціально-економічних передумов для розв'язання національного питання»!* За відсутності в ті часи національного питання для русинів/українців в «двоєдиній монархії», а також мобільних телефонів, Інтернету та кінець кінцем будь-яких організаційних структур, за допомогою яких УЦР могла би приділити *«належну увагу розвитку національно-визвольного руху на українських землях, що перебували у складі Австро-Угорщини»*, годі й говорити про складності, з якими зітнулася УЦР у процесі розвитку «Української революції»!

Не можна оминати увагою в цитованому розділі й одного з найпринциповіших моментів в історії УЦР 1917 р.: 10 листопада Мала рада затвердила нову форму судочинства *«іменем Української Народної Республіки»*. На просте запитання: а що це за диво — Українська Народна Республіка, звідки вона взялася, хто її проголосив, на підставі якого права та згідно з яким законом це проголошення відбулося? — отримаємо єдино

коректну відповідь: УНР була проголошена 7 листопада на засіданні Малої ради сорока двома голосами з сорока семи присутніх на засіданні. Ухвалено це проголошення, згідно з протоколом, було голосами українських націонал-соціалістів та їхніх політичних побратимів — соціалістів-сіоністів; політичні представники російської та польської громад не голосували. Протокол засідання також повідомляє, що відсутніми на засіданні було «чоловік 5–6»⁴⁸, хоч це брехня. Ретельні підрахунки показують, що, згідно з офіційними документами УЦР, до складу Малої ради на початку осені 1917 р. входило понад 100 осіб (див. додаток).

Нескладний підрахунок показує, що УНР було проголошено 35,89 % голосів членів органу, створеного для вирішення поточних питань між сесіями «великої» ради — підкреслимо ще раз: **громадської організації**. Спеціально до відома автора цитованого розділу члена-кореспондента НАН України В. Солдатенка повідомляємо: **громадські організації, за визначенням, функціонально непридатні до проголошення держав. Більше того — вони не мають права вирішувати питання державного життя — на те**

⁴⁸ УЦР... — Т. I. — С. 397.

вони й громадські організації. Зайве повторювати ту просту істину, що ніяким внутрішнім або публічним документом ані УЦР, ані Малої ради не могли в принципі мати право або обов'язок вирішувати проблеми державного устрою — як до сьогодні не мають на це право, наприклад, Конгрес української інтелігенції або навіть Всеукраїнська нарада депутатів місцевих рад (якщо такі існують).

Висновок восьмий

Від 7/10 листопада 1917 р. на території дев'яти губерній, які входили до складу Російської республіки, меншістю голосів членів однієї з громадських організацій з числа українських націонал-соціалістів та сіоністів, усупереч волі економічно, соціально та політично впливової частини населення, усупереч чинним на той час нормам законодавства та міжнародного права, було формально проголошено незалежну «державу» під назвою Українська Народна Республіка. Ані поляки, ані росіяни, ані міжнародна спільнота, насамперед в особі союзників воюючої Росії — Великої Британії та Франції — створення такої держави не підтримували, законною і, отже, правовою її не вважали. Натомість проголошення УНР дало підстави цим сторонам вважати цю

державу незаконною, а її лідерів — особами, які вчинили акт прямої державної зради в умовах війни з відповідними правовими наслідками, які з цього факту випливали.

Сучасний стан інституційного розуміння проблеми — 3

Уже 21 листопада керівництво цієї «держави» в особі тридцяти семи членів Малої ради вирішило перетворити себе на суб'єкта міжнародного права, проголосувавши за початок мирних переговорів з Центральними державами. Зробили вони це «з подачі» Генерального секретаріату, якщо точно — вісьмох з чотирнадцяти його членів, які підписали відповідний протокол засідання цього «уряду»⁴⁹. Все це крутість з інfernальними наслідками характеризується у відповідному розділі цитованої нами фундаментальної монографії «Україна: політична історія...» просто, безапеляційно, лапідарно: «Демократична платформа забезпечила

⁴⁹ Див.: Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Том 1. 4 березня — 9 грудня 1917 р. — Київ: Наукова думка, 1996. — 588 с. — С. 465, 466–469. (Далі — УЦР... — Т. I).

УЦР масову підтримку українського громадянства». ⁵⁰

Поставимо ще одне питання: а чи замислювався автор цитованого розділу член-кореспондент НАН України (з 2006 р.), доктор історичних наук (з 1981 р.), професор (з 1986 р.) В. Солдатенко над тим, яке правове навантаження несе як термін так часто згадуване ним *«українське громадянство»* ?

Якщо йдеться про громадянство УНР, то такого станом на 10 листопада не було й бути не могло, оскільки той-таки III Універсал проголосив автономну УНР у складі Росії, а автономія будь-якого рівня не передбачає окремого громадянства. Наприклад, у сучасній Україні є автономна республіка — Крим, але її мешканці є громадянами України, а не громадянами Криму. Отже, в даному контексті термін *«українське громадянство»* не є ані юридично, ані історично, ані науково й ніяк інакше коректним, а вживання його є звичайним, але примітивним і саме тому дійовим маніпулятивним прийомом. Насправді під терміном *«українське громадянство»* сучасні фальсифікатори історії нашого народу ховають групу громадян Російської республіки руського та

⁵⁰ Україна: політична історія... — С. 272.